

I 86
—
Б

ЗНАМЕНИТИ
ЗЕМУНСКИ
***** СРБИ *****

У XIX. ВЕКУ.

ПРЕШТАМПАНО ИЗ
„МАЛОГ ГЛАСНИКА“
I. ДЕО.

ИЗДАЈЕ:
Исидор Стојчић.

ЦЕНА 1 КРУНА.

ШТАМПАРИЈА
Исидора Стојчића, Земун 1913.

11/25

I 86
5

ЗНАМЕНИТИ
ЗЕМУНСКИ

***** СРБИ *****

У XIX. ВЕКУ.

ПРЕШТАМПАНО ИЗ

„Малог Гласника“

I. ДЕО.

ИЗДАЈЕ :

Исидор Стојчић.

Поштом _____

Библиотеци Општине града Београда

број инвентара 2277/1 8/11 1941/1 *а*

ЦЕНА 1 КРУНА.

ШТАМПАРИЈА

Исидора Стојчића, Земун 1913.

Бр. 31754/84

МЕСТО ПРЕДГОВОРА.

Кад су ови животиници у „Малом Гласнику“ почели излазити, није била нишчега намера да им даде овај оквир који сада имају. Хтело се само неколико огледа из земунске прошлости пустити у јавност. Мало на мало и задубљујући се у предмет, нађе писца да је у Земуну било много знаменитих српски људи, који су у свом добу утицали не само на догађаје у месту него и на шире савремене политичне, друштвене и литерарне прилике.

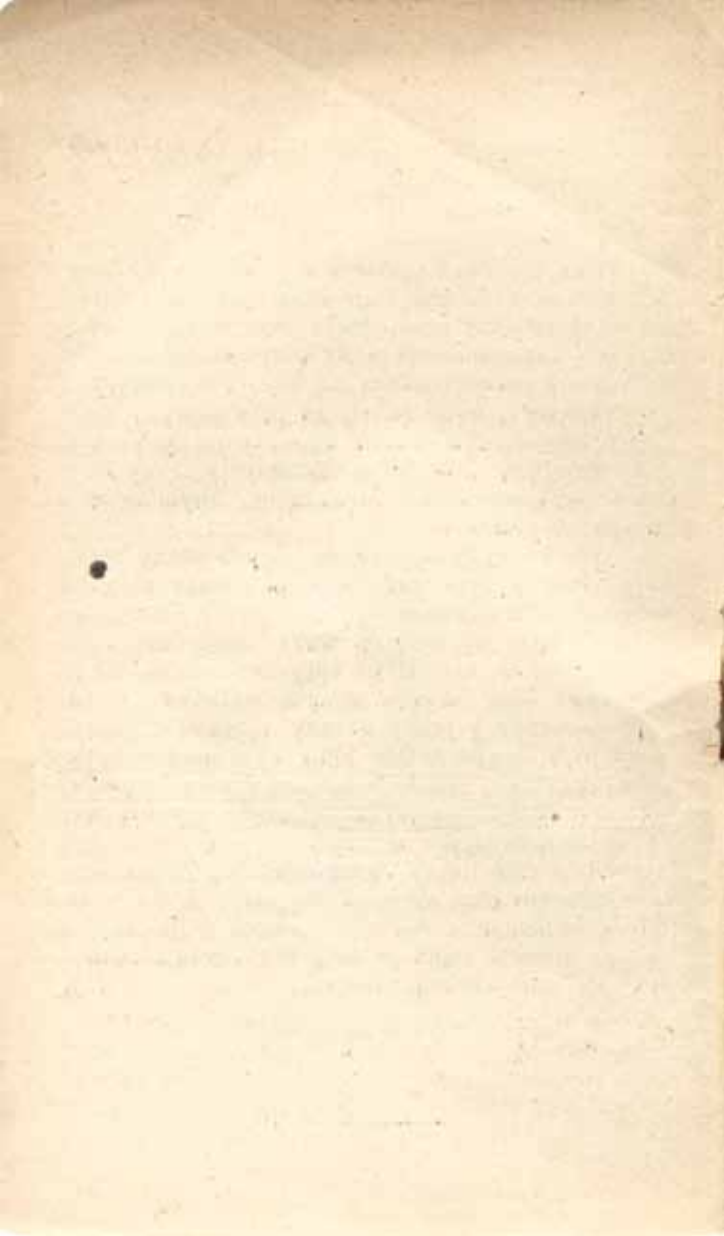
То му даде повода да се у локалну историју Земуна јаче задуби и да изнесе из таме заборавља све важније особе, које су било овде радиле, било ту живиле било своје последње дане ту проводиле. И на крају се видело, да је у Земуну била читава серија одличних Срба, чији је живот у једну целину требало скунити. Тиме је и Земун добио већу културну и историчку важност, јер најпосле ма у какво незнатно место толики се људи не прибирају и у њему не задржавају.

Дозволом писца одштампани су досад изашли животи. Они су прва половина целог дела. Друга половина биће они животи, који ће тек на ред доћи а којих је број исто велик, колико ови сад одштампани износе.

У Земуну концем Јула 1913.

Издавач.

I.

До сада нико није покушао, да прибере, ако не друго а оно бар списак знаменитих људи српског народа, који су се у Земуну било родили било овде на јавном пољу радили.

А оваквих је у Земуну врло много. Њихов живот и рад *прибрати и у кратким цртама приказати за садањем поколењу земуњском, за даћа је ових и будућих редова.* Мало доцније, видиће се, да је рад њихов и разнолик и користан био и да је у Земуну био и живео читав низ Срба којих су имена у целом Српству позната.

Да богме да не треба очекивати од нас, да ћемо увек износити људе од угледа и величине Вука Стефановића Караџића који је у Земуну дуго и често живео. Биће а мање важних. Али најпосле није сврха ових редова, да само најважније раденике прикажу, него и мање. Зато смо горе и рекли, да ћемо доносити опис о знаменитим, а не искључиво о славним људима. Дакле и о људима који су играли знатну улогу у месту, у књижевности, у трговини и тиме помогли било гласу града Земуна, било српској књижевности, било напретку места и околине.

Разуме се, да то неће бити опис само оних који су се у Земуну родили, него и таквих, који су са стране дошли и овде се дуже или

краће времена бавили. Сетимо се из почетка XIX. века имена *Тоше Апостоловића*, *Димитрија Давидовића*, др. *Ђорђа Пантелића*, игумана манастира Фенека *Вићентија Ракића* и других. А у Земуну је *Вук Стефановић-Караџић* дуго и често долазио, и неко време овде живео. Из Земуна и Шишатовца писао је Вук много писмо, ту редиговао многу народну песму и речник свој.

У Земуну је био дуго и *Бранко Радичевић*, ту школе учио.

Да ћемо само рад знаменитих земунских Срба описати са гледишта оног што су овде радили, знаће сваки, јер што преко овог иде, не спада на локалну историју, него на српску књижевност. Тај део њиховог живота не може се описати.

Ипак ће бити прилика да опишемо и цео живот појединих људи. А то ће бити код оних којих рад није прешао преко границе нашег места, него се овде развио и ту престао. Биће пак и таквих прилика где ће бити описа још живих, или не давно умрлих наших српских савременика, које смо познавали сви а чији рад ваља ипак у аналима нашег места забележити. До података ће се лакше моћи доћи.

Једно пак одмах сада додајемо, да те скице веће овде бити здраве опширне. Али ово што у јавност пустимо, биће тачно и поуздано, тако, да ће се будући локални историчари са нашим градивом моћи с поуздањем послужити као градивом апсолутно сигурним.

У овој работи машићемо се можда и у XVIII. век, у коме је било неколико знамени-

тих прота земунских о којима имамо података чак из доба митрополита Павла Ненадовића.

Свима овим радовика мислимо допринети културној историја нашег места у колико су Срби били у том послу помагачи. Да се то чини у малом једном листу, који тек почиње а још нема прошлости, не смета послу ништа. Ко се малог и ситног рада не стиди, не зна ни цену Великог. Најскупоценија одећа састоји се из конаца који су прости раденици радили.

II.

У Земуну су Срби староседиоци. Њих је овде од доба када су се Срби по Балкану појавили. *Зато не може бити говора о доселењу Србаља у Земун.* Доба доселења је у магли прошлих времена увијено.

Кад су Турци после битке на Мохачу 1526 Угарску покорили, било је у Земуну у велико Срба. На месту данашње св. Николајевске цркве била је црква српска већ 1578. *и то нека стара са сламом покривена.* Могла је дакле дуго већ постојати.

Али се о целом српском животу у Земуну пре 1526. врло мало знаде. Ми знамо шта су *српске деспоте у Срему радиле*, докле се њихова власт ширила, али о појединостима Србаља у Срему пре деспота не зна се готово ништа. *Зато о томе не можемо ништа писати.*

Али из половине XVIII. века већ више знамо. Знамо и забележена су имена *многих прота*, којих ћемо именовати да данас забележимо. Биће да је српских прота у Земуну било већ од прве сеобе 1690. по њихова имена нису забележена.

Познат је иак прота *Василије Остојић*, који је 1781. умро. Он је у Земуну протопрезвитерао за време Митрополита *Павла Ненадовића*. Године 1769. био је прота на српско црквеном сабору, када је после Ненадовића за митрополита изабран *Јован Ђорђевић*.

За њиме је изабран 1782. за земунског проту *Давид Георгијевић*, који није дуго прота био. Изгледа да је умро после 1786. ваљда 1788.

На место њега дође знаменити прота *Михајло Пејић*, назван „*Ирижанин*“. Биће да је из Ирига био и да се онде око 1750. родио. За Земунског проту постављен је око 1790. године. За његово доба збили су се у оближњој Србији знаменити догађаји: *Кочина крајина*, тако се назвао рат под Јосифом II. против Турака, *Дахије у Београду 1803—1804.* и *устанак Карађорђевог на Дахије 1804.*

Прота Михајло Пејић извешћавао је из Земуна митрополита Стратимировића о догађајима после 1804. Ти његови извештаји су данас важан извод за историју доба Карађорђевог. Они се налазе данас као рукописи заједно са Стратимировићевом дописком у *библиотеци српске краљевске академије у Београду*.

Михајло Пејић познат је и са свог, конфликта са Јоакимом Вујићем српским књижевником, услед кога је Вујић у затвор био стављен. Пејић је умро у Земуну 1811. године и на овдашњем гробљу сарашен. Његов гроб и данас је јошт видљив и надпис читљив. Његов лик је сачуван у дворани данашње српско-црквене општине. Изгледа да је био крунап. Брада проседа а поглед енергичан.

После смрти Михајла Пејића постављен је за земунског проту *Јефтимије Ивановић* рођен 1773. а умро 1849. Пре свог доласка у Земун, био је прота у Шиду од 1811—1812. Ове истоје године постављен је за земунског проту, где је од 1812. до 1834. живео. Од године 1834. до 1839. био је прота у Вуковару а од 1839. до 1849. у Митровици где је исте године умро. Кад је 1813. Карађорђе из Србије пребегавио и у Фенек дошао, посетио га је ту прота Јефтимије и тешио га.

После одласка Јефтимија Ивановића постављен је 1835. за Земунског проту Лазар Савић, отац каснијег пароха и протојереја земунског Николе Савића. Прота Савић умро је године 1858. у Земуну. Његов ћемо живот посебно донети. За тиме дође за проту *Аврам Живановић*, о коме ћемо такођер посебан извештај донети. Прота Аврам умро је 1869. А на њихово место дође *Јефтимије Вукадиновић*, који се међу знамените проте такођер може рачунати. Вукадиновић је за проту биран 1870. а умро је 16. Априла (н. р.) 1906. у Земуну. Био је дакле пуних тридесет и шест година земунски протопрезвитер. И о њему ћемо донети посебан животпис. Вукадиновић је био човек високе учености, врло образован, човек либералних идеја и светског погледа. Волео је књигу, знао је добро српску историју и био је ваљан богослов.

После смрти проте Вукадиновића настаде, дужи интеркалар, коме је на челу био као управитељ протопрезвитерата парох Никола Са-

вић. Тек је у фебруару 1909. изабран за земунског проту *Павле Милин* који данас на челу протопрезвитерата стоји. Пре свог доласка био је парох у Башахиду.

Тоша Апостоловић.

Пуних сто година од смрти Тоше Апостоловића живи његово име и данас међу земунским Србима. Он је у своје време био народни добротвор, а ово га је својство сачувало од заборава.

Тоша Апостоловић рођен је негде у Старој Србији или Македонији. Биће да је онде рођен око 1745. Података да богме нема, јер се у Турској никад није ништа бележило. Али има бележака да је из оних крајева. Кад је пак у Земун дошао није такођер познато.

У Земуну је био трговац и ту као да је са својим братом водио марвену трговину, у којој је леп иметак и углед стекао. Био је и црквени одборник и руководио послове црквене општине. Сачуван је записник седнице црквене управе од 15. маја 1784. који је Тоша поднисио. Уз име ударио је по ондашњем обичају и свој печат. На челу ондашње управе црквене стојали су: *Тоша Георгијевић*, *Мата Галетић*, *Пењат Јевтић*. *Стеван Стајић*, парох бијаше

Симеон Марковић а прота *Давид Георгијевић* који је пре Василија Остојића такођер земунски парох био.

Има једна белешка да је Земун у то доба око 6000 становника имао.

Тоша Апостоловић имао је једног сина и две кћери. Једна од њих била је удата за трговца Драгашевића у Београду, а каснији српски генерал и песник *Јован Драгашевић*, унук је Тошин по кћери. Друга је била удата за чиновника земуноског *Рукавину*, а од ове је рођен *Ј. пл. Рукавина*, који је пре 2—3 године у Земуну у највећој сиротињи умро. С овим, који је био католик, изумрла је породица Апостоловића и у женској линији у Земуну.

Тоша Апостоловић оставио је земуноској срп. црквеној општини земљиште, познато и данас под именом „*Тошин бунар*“. Ово земљиште лежи у по пута између Земуна и Бежаније, не далеко од висова ни којима су данас и од вајкада земуноски виногради. Ту се обично држе „мајалеси“ и вода из бунара уз овај посед на далеко је чувена као добра и здрава.

Приповеда се да је Тоша Апостоловић патио од очију и да му се снило, да се повне на свој виноград и да са виса пусти празно буре у долину. Овде где се буре заустави, ту да ископа бунар и с његовом водом да пере

очи, на ње се излечити. То је и урадио и оздравио. То је бунар који горе споменуемо. Из захвалности покљонио је онда и посед „Тошин бунар“, који је како рекосмо и данас у поседу земунске српске црквене општине. Тако је постао добротвор своје општине и тако му се име сачувало до наших дана. Он је, како би рекли, један од првих ктитора и приложника земунске српске црквене општине.

О Тоши Апостоловићу више се не зна, као што се не зна колики му је иметак био и где је нестало после његове смрти.

Умро је пак у Земуну 1810. и ту је и сахрањен. Жена га је преживела, како из црквених протокола сазнајемо дуго година.

Василије Васиљевић.

Идеје Вука Стефановића-Караџића, оца српске књижевности, изазвале су највећи отпор. Дигосе се против њега попови и калуђери и сви људи старијега кова. Сам Стован Стратимировић ондашњи архиепископ и митрополит карловачки био је непријатељ Вуков. Чак и Милош Обреновић кнез Србије није дао да се идеје Вука по земљи рашире и ако је иначе био Вуков пријатељ и протектор.

У том великом комешању између старих и нових идеја, старих и нових људи, *избио је у Земуну трговац један на површину и помогао да нове идеје победе и нов правац у књижевности уђе.* То је био — *Василије Васиљевић*, човек широких прсију, ведрог погледа, пријатељ Српства, књиге његове, прошлости, књижевности и његове будућности. Поред Вука мора се увек с поштовањем и његово име споменути. Он је био Вуков помагач и утирач нових путева којима је српска књижевност прошла. Вук га је поштовао и с њиме дописивао. Живећи повремено у Земуну, био је он ту често гост у ку-

ћи Василија Васиљевића, који га је кад је нуж-
да била и новчано помагао. Василије Васиљевић
био је врло имућан човек и ова врлина није
била у корист самога Василија него и Вука, ко-
ји се често у новчаној невољи налазио.

Тако је Василије Васиљевић једао од ра-
деника и помагача Вукових да се преиначи ста-
ри правопис, да се почне писати народним је-
зиком и да се народне песме узму за пример
тога народнога језика. Вук сам коначну победу
није доживео, али ју је доживео Васа Васиље-
вић, који је Вука у њих четвајест година пре-
живео.

Знаменити овај Србин родом је и порек-
лом из Земуна, где се 29. октобра 1792. родио.
Од скромних прилика дигао се он временом, тру-
дом и радом да је од првих људи у месту био.
У последњим годинама свог живота био је и
један од најимућнијих у Земуну.

У млађим годинама био је један од нај-
ревноснијих скупљача предплате на Вукова де-
ла и најодлучивијих пронагатора за „Ј“. Због тога
нису га у патријаршији марили где се дебело-
јер и стари правопис јако ценно. Био је дуго
година и школски надзорник у Земуну, па се
бавио и књижевношћу. Тако је написао припо-
ветку „*Чудновати догађаји Карла II. краља
Енглеске*“ и „*Војводкиња Церфандчка*“. Обе на-

равно јотом. Уз то је доносио са свима знаменитим Србима свога доба, увек пак чувајући трговину и контоар, који му је помогао да буде и имућан човек и народни пријатељ и добротвор.

Године 1848. био је један од првака народног покрета у Земуну. Шиљан је у Беч и ушао је у народни одбор. Био је у Темишвару где се радило о организацији нове српске војводине и водио је у Београду контролу над издавањем народних банака.

Кад је 1866. требала излазити „Застава“, он је купио кауцију за лист и скупио доста новца а и сам дао од своје готовине.

У Земуну је био један од оснивача штедионице земуњске (1868.) која и данас постоји и чији је председник дуго година био.

Оставио је и неколико хиљада за оснивање једне закладе у Земуну, којом српска црквена општина и данас рукује.

У опште је био његов живот успешан продуктиван, пуно љубави према родном месту, народу српском и српској књижевности. Врло је мали број српских трговаца оног доба, који су таким успехом на свима гранама на којима је стао, радили. Живот Василија Васиљевића могао би се унети у наше школске читанке као пример наметног и успешног рада.

Умро је 14. марта 1879. у Земуну у дубокој старости од осамдесет и седам година. За собом је оставио три сина од којих ни један није мушке деце оставио. Фамилија Васиљевић у Земуну је у мушкој линији изумрла а његов иметак за живота синова његови потрошен. На велики пример течења, дошао је већи неуспех и јаловисти. У животу бива потоње чешће него прво.

Др. Ђорђе Пантелић.

Чудновата је ствар да се живот знаменитих људи и добротвора брзо заборави и да већ друга и трећа генерација ништа не зна о њима и њиховим делима. Тит Ливије, римски историчар, приповеда, да су савремени Римљани о Спицијону Африканском, који је по Римљане други пуниски рат онако сјајно победом на Зами окончачо и Рим на дотле непознату висину дигао, тако мало знали, или што би се данас рекло за њега се тако мало интересовали, да нису знали ни кад је умро.

Земунски добротвор српски др. Ђорђе Пантелић исто је тако прошао. Оставио је српско-црквеној општини више кућа и био знаменит човек, а већ друга генерација о њему тако мало знаде, да би се могло рећи, да се о њему ништа не зна. То је захвалност што је сву мук и труд свој народу оставио.

Др. Ђорђе Пантелић био је Сремац али није био Земунац. Родио се у Гргуревцима у Фрушкој Гори, по свој прилици у почетку XIX. века, око 1801. или 1802. године.

Гимназију као да је учио у Карловцима а медицину у Пешти, где је и доктор медицине

постављен. У Земуну се настанио око 1827. или 1828. Али је одатле прешао у Србију. По једној верзији као да је после доктората одмах у Србију прешао. У Србији су око 1830. године почели први почетци културе. *Кнез Милош Обреновић у ово доба постао је наследни кнез Србије*, па је тражио додир са културом Аустрије у којој је кнез Метерних сада руководио источну политику монархије наше. Доводио је лечнике из Аустрије и намештао их по Србији. Први је лечник 1829. био у Србији *др. Јован Стејић* из Арада, који је код господара Јеврема, Милошевог брата намештен. Али га Милош брзо узео себи у Крагујевац, а на његово место поставио др. Пацека. Када Стејић Крагујевац напустио и у Земун се преселио, буде на његово место постављен *др. Месаровић* из Ирига.

Са овим првим лечницима дошао је у Србију и *др. Борђе Пантелић*, али је ту мало остао, по казивању („Јавор“ за год. 1882. стр. 925.) само једну или две године. У Србији је био дакле ваљда 1831—1833. Од онуд се преселио на траг у Срем и настанио у Земуну, где је варошки лечник био и велику праксу имао.

Деце као да није имао, што се види од тога што је тестаментарно оставио своје *две куће у Земуну*, једну у данашњој Молинаревој улици а другу такозвану „црвену“ не далеко

од магистрата, у закладне сврхе. Та заклада и данас постоји и зове се „Заклада др. Ђорђе Пантелића“. Из ње се дају сиромашним ђацима штипендије и многи Земунци је из те закладе помоћ добивао. Данас је „црвена кућа“ због рушевности порушена и на њено ће место доћи већа и лепша. Закладом том рукује српска црквена општина земунска.

Др. Ђорђе Пантелић умро је далеко изван Земуна, године 1854. или 1855. у Бечу негде. Његов је крај бие трагичан. Патио је од душевне слабости и болести мозга. Ради лечења одведен је у Беч у завод за душевне болестнике и онде је умро. Гроб му је непознат.

Оставивши целу своју зараду Србима у Земуну, стекао је заслуга трајних. У Земуну је била и једва улица, уз црвену кућу, која је његово име носила, али је порушањем његове куће нестала. У дворани срп. црквене општине у Земуну налази се његов лик масном бојом вештачки израђен.

Атанасије Карамат.

Међу најстарије земунске фамилије може се данас прибројати и *фамилија Карамат*. Кроз три века пролази њено име историјом града Земуна. У XVIII. веку дошла је она у Земун, у XIX. заузимала је угледно место а у XX. век ушла је са седам мушких глава.

Димитрије Карамат, предак ове фамилије, доселио се у Земун око 1745. из *Катрањце јужно од Битола у Македонији*. Нека нам непозната струја изазвала је у овом месту сеобу Србаља у Угарску. Има породица у Новом Саду, Вуковару и другим местима, које своје порекло воде из Катрањце. Већина је од њих дошла је свестна своје српске народности. И Димитрије дошао је из Катрањце у Земун. Са собом је довео брата Атанасију и више деце или их је овде у Земуну изродио. Имао је којекких петоро, од које је *Јован Карамат* најпознатији, јер је од њега лоза даље настављена. Сам пак Јован родио се по свој прилици у Земуну. Од њега потичу: *Атанасије*, о коме ћемо говорити, *Марко*, који је неко време био секретар српског кнеза *Михаила Обреновића*, док овај још није био владар и *Јулијана* удата за др. *Ђорђа Мушицког* директора контумаца у Земуну, синовца владике Лукијана Мушицког, који је касније у Броду као лечник умро.

Атанасије брат Димитрија из Катрањца имао је такођер више деце, од којих је једна прамајка данашњих барона Николића од Рудне. Атанасијева кћи Елисвета Карамат удата је била за Николића снахију од Рудне. С њоме је овај родио Јована пл. Николића. Овај Јован Николић пак имао је за жену Перку Обреновић, кћер кнеза и владара српског Милоша Обреновића. Из брака Јована Николића и Перке Обреновић рођен је каснији барон Федор Николић, властелин Рудне, који је пре више година умро.

Атанасије Карамат син Јованов, најзнаменитији је из лозе у XIX. веку. У своје време играо је знатну улогу и био 1848. министар финансија новоосноване српске војводине. Родио се у Земуну 17. јуна 1821 — У младим годинама учио је све онда постојеће школе у Земуну а као младић од 18 година одведен је 1838. у Беч, да слуша трговачке и техничке науке. На ондашњој бечкој политехници слушао је у трговачком одељењу комерцијалне дисциплине а у остима положио испите с одличним успехом, као што смо се из до данас сачуваних сведочаба уверили. Године 1840. вратио се у Земун где се одао трговини.

Трговачка кућа Атанасије Карамате била је у то доба поред куће Василија Васиљевића

врао угледна. У кући у караматиној улици, било је фамилијарно седиште. Кућа та постоји и данас у истој форми као и онда, не далеко од св. Николајевске цркве. Зидана око 1750. дошла је у то доба у руке Димитрија Карамате и у њој је године 1788. одсео за време рата с Турцима Цар Јосиф II. Големи црни аустријски орао који је у то доба у једној одаји утврђен и данас у првом сирату стоји.

У тој кући затекла је 1848. буна Атанасију Карамату. Кад је правитељство ново повицеле српске војводине у јулу 1848. основано, изабран је од истог Атанасије Карамат за „касира“ или по данашњем за министра финансија. То се види из „асигнате“ од 13. августа 1848. по којима су потписани десно као председатељ војвода Јован Шупљикац а лево Атанасије Карамат.

Ове асигнате имале су пуну вредност аустријских банкнота и примане су за готово за цело доба мађарске буђе у име платежа. Објавом од 10. (22.) децембера 1849. позучене су асигнате из циркулације. Одређено је систематично повлачење и издаване су место истих нове аустријске банке. Исплате је почета 1. (13.) децембера 1849. а свршена је 31. јануара (18.) фебруара 1850. године. Тим даном престао је обрачун са финансијама српске војводине. Ау-

стрија је признала рачуне српске војводине и преузела их на себе.

Повлачењем асигната из промета престала је и функција министра финансија, Атанасије Карамате. Обрачун са финансијским властима у Темишвару разрешио је и српску финансијалну управу даљих обвеза. Година 1850. била је година оштриг обрачуна. И српска је Војводина обрачунала. За њу је обрачун изнео њен министар *Атанасије Карамат*.

После буне наставио је Атанасије Карамат трговину. Био је министар финансија од двадесет и седам година и био ожењен са *Анастасијом Живановић* из Сремских Карловаца. Оставши удовцем, оженио се по други пут са *Маријом Јовица из Шиклоша*. Њом је дошао у сродство са породицом Стратимировића. Маријин брат узео је за жену девојку из куће Стратимировића. Њоме су дошле у родбинске везе куће Мушицки и Стратимировић. У то доба били су већ умрли и митрополит Стратимировић и владика Мушицки, који се нису трпили за живота. После њихове смрти додирнули су се пак живци противника и ако у великој даљини у кући — Карамате у Земуну.

Атанасије Карамат био је иначе после буне члан варошког заступства по ондашњој организацији. Био је такозвани „спољашњи саветник“.

То је значило по данашњем варошки представник. Имао је чак утицаја и у српској црквеној општини. Овај део његовог живота као ни удео његовог сца Јована у пословима српске цркв. општине није довољно објасњен. Али је известно да је Атанасије Карамат био организатор финансија српске војводине, које су по суду његових савременика биле врло уређене. Потребе српске војске биле су подмириване и издаци њени мали. Срби су о свом трошку 1848. и 1849. водили са Мађарима рат. Кад је Атанасије Карамат у Темишвару 1849. или 1850. са ондашњим командујућим аустријским генералом Мајерхофером обрачунавао рекао му је овај „Морам признати, да је рат српске војводине био за Аустрију в'јјектинији“.

После смрти Атанасије Карамате 11. априла 1868. (умро је у Земуну) остала је његова удовица *Марија рађ. Јовица* са четворо малодобне деце. Од ове деце троје су у животу. Настарији *Константин* је професор овдашње гимназије. *Јован* је директор земунске штедионице и члан уг. сабора, *Стеван* директор филијале српске банке Будимпешти, дочим је најмлађи *Озрен* као артиљер. капетан овде у јулу 1912. године умро. Стеван је отац три мушкарца и једне кћери, дочим је удова Атанасије гђа Марија Карамат у подпуном телесном и душевном здрављу.

Игуман Вићентије Ракић.

Земунском трговцу Василију Ракићу није се седило са тезгом. Кад би коју књигу нашао (а много у његово доба није било) прочитао би ју од корице до корице. А био је и богомољац и радо ишао у цркву у којој је често служио прота *Василије Остојић* а после његове смрти *Давид Георгијевић*.

Одлазио је и у оближњи манастир Фенек у коме је био игуман Софроније Стефановић. Василије Ракић био је побожан човек и црква му је била душевна потреба. Можда га је жена укоравала да се не држи аршина и тезге него тумара по црквама и манастирима.

Године 1785. остане удовац и ова га несрећа отуђи са свим од трговине. Распрода дућан и оде у Фенек да се ода манастирском животу. Игуман Софроније примио га радостно и известно митрополита *Мојсеја Путника*. Много није требало и од митрополита дође дозвола да га може закалуђерити. Игуман га постриже и нарече га именом *Вићентије*.

То је било 9. Априла 1786. Дана 5. Јула 1786. доби чин свештенички. Сам будимски владика Стеван Стратимировић служио је службу. И од тог доба живео је Ракић у Фенеку, с крат-

ким прекидом у Шапцу где је свештеника једног замењивао.

После смрти фенечког игумана изабра братство Вићентија Ракића 9. Јануара 1796. за свога игумана. Право је радило. Ракић је био у то већ неки књижевник. У Шапцу је написао побожну песму „*Живот Алексија човека Божијег*“.

Али просто братство манастира Фенска није знало да свога игумана цени многе зађевице изгонише га да после тринајет година бављења у Фенеку, манастир напусти и у Трсту оде где је онда за цркву Св. Сивридона био свештеник потребан.

У Трсту је Вићентије Ракић нашао што му је било потребно. Миран живот, поштовање, угодан положај и добру зараду. У Трсту било је онда много богатих српских и грчких фамилија у којима су му врата у свако доба била отворена. Ту остаде пуних једанајет година. Уз мали посао и добар живот ода се црквеној књижевности. Животом у Трсту постаде српски књижевник и уђе у књижевност у којој лепо место заузима. Изашао из тезге и ушао у манастир, изашао из манастира и ушао у књижевност. С ово неколико речи могао би се обележити цео његов живот.

За време свога бављења у Трсту написао је Ракић :

1. *„Историја манастира Фенка.* Будим 1799.

2. *Жртва Аврамова или собеседовање грешника с богоматерију (с грчког)* Будим 1799. (више издања.)

3. *Цвет добродетељи (с грчког)* Будим 1800.

4. *Правило св. Спиридона* Венеција 1802.

5. *Житије Јевстатија Плакиде и светаго Спиридона чудотворца (у стиховима)* Будим 1803.

6. *Житије прекраснога Јосифа (у стиховима)* Венеција 1804.

7. *Историја о разорењу Јерусалима и о узјатији Константинапоља.* Венеција 1804.

8. *Лествица и муштаја педесет степениј.* Венеција 1805.

9. *Чудеса пресветија Богородици (с грчког.)* Венеција 1808.

10. *Житије Василија Великаго (стихови)* Венеција 1808.

11. *Проповеди за недељу и празнике.* Венеција 1808.

12. *Беседовник илиричско-талијански* Млетке 1810.

13. *Беседа о дувану* Венеција 1810.

Не знамо из којих је разлога Вићентије Ракић зеш и угледан положај у Трету напустио, где се толико књижевношћу бавио. Можда, га је вукло срце у Србију из неких разлога са ко-

јих је дошао Доситеј Обрадовић у Београд. Науку ставивши Трет дође у Београд, где постаде 1811. професором на новооснованој богословији. После сјајних победа почео је политични претворањај. Ту остаде до пропасти Србије 1813. године, где је написао и „*Кратког настављенице свјашченика и пјат словес, сачињеное Викентијем Ракичем, проигуманом манастира Фенека Дјелано в Бјелградје во лјето 1812.*

Из Трета је Ракић дошао у Фенек, ту се кратко време бавио и онда у Београд прешао. Иза пропасти Србије настанио се стално у Фенеку где је постао проигуманом и написао „*Житије Стевана Првоуспенчаного*, који је у Шапцу јошт почео.

Као што се види, живот је Ракићев био продуктиван. Био је без сумње најзнаменитији игуман манастира Фенека, и ваљан богословски књижевник свог доба. Родио се у Земуну 1750. а умро у Фенеку 29. марта 1818.

Јоаким Вујић.

За сеобе народа зна се, да оне нису изведене усљед неког размишљања и у намери да се нађе боља екзистенција и плоднија земља за живот. Оне су изведене без *одређених мотива и друштвене организације, било војене, било политичне.* Сирема за путовање и тумарање извршена је неесветно, под *притиском прилика и околности,* које нису имале везе са вољом појединаца.

И код појединих људи бива у малом, што бива у великом код народа. Почну тумарати по свету не знајући зашто. То се онака и код неких наших књижевника. По свету су тумарали на велико *Јован Рајић, Доситије Обрадовић, Вуфенгије Ракић* па и *Јоаким Вујић.*

Нарочито се у путовању одликује *Јоаким Вујић,* који је за дугог свог живота без сумње прешао око 10.000 километара по данашњем мерењу. Превазишао је и Рајића и Доситеја у — дужини пута. А за путеве је тако исто мало било мотивације као и код сеобе народа.

Рођен у Баји 9. Септембра 1772. слушао је у мађарској права и философију. Године 1795. полагао је и испите. Али се Вујићу није седело. Он није био за живот у себи него за путовање, па се већ идуће године винуо у свет

не имајући ни програма ни нарочите циљеве. Путовао је кроз Хрватску за Трет. Али је дошао само до Карловца и Загреба. Затим се опет вратио у Бају.

Одмах за тим оде у јужну Угарску и стане учитељовати у Футогу и Српском Бечеју. У октобру 1801. напусти школу и крене се по други пут за Трет, где у кући богатог трговца Антонија Квекића добије место за васпитача. Ту научи француски и талијански. За време школских ферија ишао је у Млетке и путовао по целој Италији.

По повратку у Трет напусти службу и ступи на лађу Квекића као писар. И са овом је путовао у Мореју, Архиепископ, дуж обале Мале Азије, за тим у Цариград по Црном мору чак до — Крима. Одавде се вратио у Солун и Грчку а одатле у Африку где је на Нилу био. Ако је истина, имала је његова лађа борбу с гуеарима и друге доживљаје.

У овом раздобају, написао је он много дела, која је касније штампана. Вративши се с пута овог тумарао је које куда и најпосла дошао у Земун да ступи у службу Карађорђа. Можда му је овај подхват осладно Вићентије Ракић, који је у доба када је Вујић живео у Трету, ту био парох. Али год. 1806. кад је у Београд дошао, потреба за настављацима

није била јошт велика. Зато остаде Вујић сад у *Земуну*, где прими учитељску службу. *И ту се бавио књижевношћу и школом близу четири године, до 1810.* Неопрезан у казивану својих назора, задесила га пак овде велика незгода. Осумњичен да је починио велеледију, буде затворен и против њега поведена строга истрага која је трајала око по године. Но најпосле се установи да није крив и буде пуштен. Али га полиција протера из Земуна у Бају. Но ту му се није седело. Оде онет у Пешту а од туд у Сент-Андрију за учитеља, сада за учитеља латинског језика, и ту се некако ожени. Брак овај пак није дуго трајао.

У Сент-Андрији остао је Вујић до 1823. И сад на њега онет навала жудња за путовањем. Дође у Београд, оде у Крагујевац кнезу Милошу и од *онуд онет се врати у Земун у пролеће 1824.* Дошав у велику новчану невољу, наговора га у Земуну ондашњи српски учитељ Василије Јовановић да дају представе што Вујић послуша, Давано је неколико његових комада који су неописано добро примљени. *Тако постаде Земун колевка српског народног позоршта, српске комедије и драме, и Јоаким Вујић отац једне и друге.*

Касније је давао представе у Сент-Андрији, Темшвару и Панчеву. Од Августа 1826. до

1828. путовао је по Србији и тај пут описао у нарочитом делу, које је и данас извор за ондашње прилике у Србији. Од 1835. до 1839. бавио се Вујић омет у Србији и ту већином радио на позоришним Комадима и представама. Позориште му је било врешло у крв и постало душевном потребом. Када пак кнеза Милоша из Србије 1839. протераше, оде и он и стаде омет тумарати.

У то доба био је у Темишвару Бездину, Баји јошт које вуда. Најпосле *дође по трећи пут у Земун*, одакле оде у Молдавију и Одесу. Из Одесе правно је разне излете, међу осталим архимандриту Спиридону Филиповићу. Најпосле дође 12. Јула 1842. *опет у Земун*, где се по *четврти пут подуже бавио*. Из Земуна одлазио је у Београд и Панчево, дајући представе својих многобројних комади. Нарочито је настојао да смисао и вољу за позориштем дигне у Београду. Ту га је смрт 8 Новембра 1847. снашла и ту је и сараћен. Доживео је седамдесет и пет година и видео очима признање за рад и муке, које је за српску књижевност нарочито драматургију претрпιο. Путовао је више него и је дан српски књижевник, и оставио за собом читаву малу књижевност, којој је он творац.

За живота се мучио и патио али имао и светлих, веселих и врло угодних дана. По кад

што је живео у изобиљу а по кад и кад није имао ни леба ни постеље. Путовао је стотине километара подераним чизмама а возио се као владар лађама, на Дунаву и по Мору. У Земуну седео је месецима у влажном затвору, у Трети се шетао и башкарио по паркетима богата Србина Антонија Квекића а у *Крагујевцу* ручавао с кнезом Милошем Обреновићем. Доживео је све контрасте приватног и јавног живота, у књижевности и у додиру с људима. Његови радови и ако су већином отишли у забрав, осигурали су му место у српској књижевности војој је он помогао да напред пође. *Ра*дом својим у Земуну осигурао је себи место и у земунским аналима.

Димитрије Давидовић.

Нов живот који је почетком XIX. века почео у Србији, заталасао је и духове с ове стране. Многи су одлазили што се каже „преко“. За време ратовања *Радич Петровић*, браћа *Новаковићи Чаудаклије*, касније *Доситеј Обрадовић* и други. Но и за време Милоша Обреновића прелазили су Срби с ове стране и ступили у тамошњу државну службу.

Димитрије Давидовић спада у ову другу

групу. У Земуну рођен 12. октобра 1789. био је као младић сведок догађаја који су се у непосредној близини његовог родног места одигравали. *Они су му дали правац у животу и одредили му будућност.* Свршивши шест гимназијских разреда у Карловцима а философију у Кожмарку и Пешти, стаде у потоњем месту слушати медицине. Али ју ту не довршивши. Четврте године оде у Беч, где се са *Димитријем Фрушићем* из Дивоша у Срему познаде. И Фрушић је био по струци лекар.

Али се медицина ни једном није баш здраво допадала. Наполеонови ратови узбуркали су духове и године 1813. осетно се већи, оншти покрет у Европи, који је и Србе захватио. Првог Августа 1813. почеше Фрушић и Давидовић издавати „*Српске Новине*“, први српски лист у XIX. веку. *Њихово излагање привуче Вука Стефановића Караџића који, што би данас рекли, постаде сарадником њиховим.* А јер је Копитар био цензор новина, то путем ових дође Вук у додир с Копитаром. Из овог додира поче скупљање срп. народних песама и Вуков *речник*, који је 1818. први пут света угледао.

Тако је Димитрије Давидовић путем својих новина утицао на српску књижевност и као што изгледа *Вука преи нашао и његово у јавност.* Без Фрушићевих и Давидовићевих новина тешко

да би Вук дошао до оних идеја, које су се у њему у овом добу развиле.

Уз „Српске Новине“ издавао је Давидовић и забавни лист под именовом, „Забавник“, прво белетристично подухвате у срп. књижевности, а године 1821. изиђе и његова „Историја Српског Народа“. Тако се у редакцији „Српских Новина“ удари први темељ скупљању градива за српску белетристику, за скупљање народних песама и за журналистику. Историју прерађиваше пре тога. *Ђорђе Бранковић Ђварски, Јулиница и Јован Рајић*. Зато историја срп. народа, коју Давидовић написа није оригинално дело, него употреба извора горње тројице. При свем том његова историја има нових, гледишта и Давидовић је први српски историчар у XIX. веку.

Уз лист његов набави Давидовић и штампарију. Ову је отворио 1819. тако настаде и првим српским штампаром у XIX. веку, догађај који се славио као велико народно и културно дело. Давидовић и Фрушић постадоше центар народног покрета и даваху иницијату који се осећаху дубоко по Угарској и Србији.

Али што је покрет међу Србима и у Аустрији бивао већи, тим је већма био подозрив ондашњем аустријском правитељству, на челу кога је стајао кнез *Метерних*, човек до крајно-

сти конзервативан и реакционаран. Давидовићу се зато није више у Бечу седело и он закључи да се из престонице удаљи. У Новембру 1821. оде у Србију, где су се прилике под кнезом Милошем почеле консолидовати. Ту посгаде секретаром Јеврема брата Милоша Обреновића а за тим у *брзо и кнежевим секретаром*.

У овом положају утицао је он на догађаје и делу српску политику ондашњег доба, Био је по служби Милошев секретар *али по утицају на послове и први министар српски*. У тешким приликама у којима се Србија од 1815—1830. налазила, то није била лака ствар, нарочито пак с обзиром на нарав самог Милоша. Али су најпосле све тешкоће свлаадне. Милош постаде 1830. наслеђним кнезом Србије. Оно што је београдска скупштина 1811. признала Карађорђу, признао је сада султан Махмуд II. Милошу. *Династичко и монархичко начело б'ло је признато и од Цариграда, чиме Србија ступи у ред европских држава а изађе једаред за свагда као провинција из оквира турске царевине*.

У свима овим фазама био је Димитрије Давидовић важна особа. Кнез Милош га је шилао 1829. 1831. и 1833. послом у Цариград и увек се с успехом враћао у Крагујевац.

Али сви послови јошт нису били свршени. После Милошевог проглашења за наслеђног вла-

дара Србије, ваљало је либералан устав израдити и народу дати утицаја у земаљске догађаје. Године 1835. проглашен је устав, који је Давидовић израдио. *Те године је у Марту именовано прво уставно министарство. Милета Радојковић* постављен је за министра војног, *Алега Симић* за министра финансија, *Лазар Тоодоровић* за министра правосуђа; *Димитрије Давидовић* за министра унутрашњих послова и просвете, а *Аврам Петронијевић* за министра спољних послова.

Али ова се влада није могла дуго држати. Устав, који ју је дигао, био је обустављен и Давидовић је морао напустити и своје место и веза. После свога одетуца одселио се у *Смедерво*, не губећи вези са Милошем, који га је јако ценио. Ту је умро 25. марта 1838.

Од ондашњих његових тековина постоји једна још и данас. То су званичне „*Српске Новине*“, које је он покрепао, а које и данас још као званични орган излазе. *Он им је био први уредник, а новине ове биле су у опште прве новине у Србији,*

Тако је Давидовић свугде где год је дошао уносио нове идеје и ове гледао да оствари. То је радио у Бечу и то је радио у Београду. И у том подвигу имао више него и један његов савременик ереће. Већина његових послова

успела је и зато би се могло за њега рећи, да је и он један од неимара у стварима српског народа у првој половини XIX. века. Српска културна историја овог доба мора и његово име споменути и дати му заслужено место. Из Беча је утицао на Српство у Аустрији (данашњој Аустроугарској) а у Србији на Српство на Балкану. Био је како се види: новинар, белетристичар, штампар, политичар, дипломата, државник и државоуправник, министар, историчар, књижевник и патријота, српски. У Земуну носи једна улица његово име, Међу Земунцима он је један од најзнаменитијих људи.

Јован Стејић.

После положеног доктората медицине у Бечу 1829. наставио се у Земуну и ту одпочео праксу *млади лекар* — др. Јован Стејић, који се у Араду 1804. родио. При доласку у Земун једва му је *бало двадесет и пет година*. И ту је лено примљен. Биће да је био један од првих Србаља, који је у Бечу изучио медицину а у Земуну се *настанио*. У Земуну је почео тек нов живот, а у Србији је била у почетку нова држава.

Али нови лечник не остаде дуго ту. У Србији је санитет био у повоју и нови су лечници били потребни. Стејић буде позват за лечника у Србију. Милош је имао свог лечника а Стејића одредио да буде лечник његовом брату Јеврему. С њиме је Стејић био у Шапцу, Београду и Крагујевцу, како је где по служби Јеврем Обреновић морао ићи.

Али се у ондашњој Србији странцима није дало живети. *Сам Вук Стефановић Караџић* морао је напустити Србију. Милошев апсолутизам који се није ни мало разликовао од тираније турских наша, био је свима дозлогрдио. *И Јован Стејић мораде 1835. напустати Србију и пребећи у Земун где се сада по други пут настани.* То је била такозвана *Милетина буна*, кога је Милош морао наместити за министра војног. Овај је Милета Радојковић био у оном министарству о коме је било говора у животу Димитрија Давидовића.

За време Стејићева бављења у Београду, донета је 1831. *прва српска државна штампарија*, кулџена у Петрограду. Нов се књижевни живот разбуди. Пробавивши од прилике годину дана у Земуну вратио се Стејић натраг у Београд и ту настави своју праксу. Уз праксу (био је и оператор) бавио се Стејић и књижевношћу. Још као ђак превео је „*Хифеландову Ма-*

*кробнотнику** 1826. а од године 1828. почео издавати у Бечу у свеснама „*Забава за разум и срце*“. У овим забавама (за год. 1828.) показао се Стејић као моћеран човек и износно мисли које су за оно доба карактеристичне. У чланку „*Неколико речи о просвештенију*“ нападао је писце рђавих романа и књига, назвавши их „жалостним производима недотуцавних глава“. Ту је највише пишао на *Јоакима Вујића*. Али му је Вујић доста оштро одговорио. Из ове се полемике изроди казније велико непријатељство књижевно. Вујић је у осталом био нападан осим од Стејића и од Вука, Саве Мркаља и Магарашевића.

За чудо онако образован човек, плодан и добар писац као што бијаше Стејић (Летопис Мат. Срп. књ. 247. стр. 51.) *није се с Вуком слагао и до смрти је његов књижевни непријатељ био*. Као да је у томе подлегао утицају *Јована Хаџића-Светића*, који је са Стејићем дуго у Србији живео.

Осим горњих радова водио је Стејић и полемику и са Павлом Стаматовићем, протом новосадским и онда уредником „Српске Пчеле“ у Н. Саду. Полемика је ова вођена 1836—1839. и то у свесима а) *Ј. Стејић: Огледи умне науке* 1836. стр. 157—182., *Мојему Милану*. б) *П. Стаматовић: „Српска Пчела“* 1838. стр. 115. в) *Ј.*

Стејић: Српско народни лист 1838. г) П. Стаматовић: „Српска Пчела“ 1839. стр. 106.

У Београду је Стејић остао до одласка Милошевог из Србије 1839. а за тим се *по трећа пут вратио у Земун*, где се и оженио. Али се и овом приликом није у Земуну дуго задржавао, *него се у Београд натраг вратио*, где је 23. фебруара 1840. за началника санитета у министарству унутрашњих послова именован. Санитет се у овом добу почео у Србији боље организовати, и Стејић је као бечки лекар за то био згодан.

Исто је тако постао и секретар државног савета. Кад се почело на томе радити да се оснује „Друштво српске словесности“, Стејић се за ову идеју здраво заузимао. Најпосле је друштво основано и Стејић је био један од првих његових чланова. Из овог друштва изашло је: „Српско учено друштво“ а из Српског ученог друштва данашња „Српска краљевска академија знаности“.

Мала је нега на животу Стејићевом да је био до смрти противник Вукова правописа и да се стари правопис најдуже одржао у службеном језику кнежевине Србије то јест до 1868. *нада је нови правопис званично признат и уведен*. Када је 1848. изашао Даничићев „Рат за српски језик и правопис“ Стејића је то тако

љутило, не слутећи, да је тим старом правопису и Милошу Светићу дат смртни ударац и да је то била последња и одлућна битка у којој су Вукове идеје победиле и ново доба књижевности наступило.

Осим горњих ствари написао је Стејић још „Језикословне примедбе на предговор г. Вука у преводу Новог Завета“, али је то била слаба, површина и незванствена работа као и борба Светићева у „Утуцима“ против Вука. У истину и Стејић и Светић дутукли су себе саме и тим радом и дошли на места у књижевности, која су водила у — заборав. Вукове су идеје продрле на свим бојним пољима и одвеле српску књижевност и народ новој будућности. „Дебело јер“ је једаред за свагда сахрањено а у тој жалостној радњи васкрсао народни језик и народна књижевност.

На крају ваља још додати, да је Јован Стејић основне школе и гимназију свршио у своме родном месту у Араду. Философију је слушао у Сегедину а медицину у Пешти, одакле је још отишао у Беч, где је, како је већ речено, за доктора медицине промовисан 1829. Умро је у Београду 23. новембра 1853. Као књижевник спадао је добу прелаза, када је било пуно раденика, који су много хтели а само по нешто посвршавали. Међу овима био је једини

велик Вук. Са Стејићем, или у овом добу у којем је Стејић радио, били су значајнија Ђорђе Магарашевић, Димитрије Тирол, Тодор Павловић, Антоније Арнот, Димитрије Арновљевић, Јован Витковић и други. Јоаким Вујић био је при крају свога књижевнога рада. Млађа генерација је била тек по школама изузимајући једног или другог књижевника, који је био уз Вука, а кога у ово друштво не можемо убројати.

Прота Михајло Пејић.

У црквеним протоколима Ирига допиру уписи крштених само до године 1764. Шта је пре тога било и дали су записи пре тога вођени не зна се. Али је известно да је прота *Михајло Пејић у Иригу рођен*, и то по свој прилици око 1750. године, јер је већ 1778. пришким парохом био. И да је Ирижанин (у животу су га и звали „Ирижанин“) доказано је, што је у Иригу у 18 веку породица по презимену Пејић била. Кад је у јуну 1795. у Срему почела куга беснити умрло је у Иригу од куге девет Пејића а оздравило је њих осам Пејића, кроз цели XIX. век ова је фамилија постојала а изумрла је коначно око 1890. године. Сада је онде више нема.

Где је Михајло Пејић школе учио, не зна се. Без сумње основне у Иригу а богословију

можда у Н. Саду, коју је владика Мојсије Путник издржавао, јер у Карловцима је у то доба за време митрополита Павла Ненадовића и Јована Георгијевића није било.

Године 1778. постаде иришким парохом на коме је месту све до августа 1795. био. Од године 1793. почео се потписивати и „намјестник“. Као да је вршио и дужности протопрезвитереке. Када се у јуну 1795. у Иригу појави чума, пресели се намесник Пејић у манастир Хоново, који одмах код Ирига лежи и одатле је вршио парохиске послове. Ту, у манастиру Хонову, живео је он до краја 1796.

Идуће године постаде земуњским протом, на коме је месту непрекидно до 1812. остао. Ту га снађе исте године 5. јуна смрт. Његов се гроб и данас даје на овдашњем гробљу распознавати. Каменита плоча, доста у земљу упала, показује место на коме је сарађен.

Као земуњски прота био је Пејић члан архидијецезалне конзисторије. На слици, коју је по свој прилици око 1804. израдио еликар Арса Теодоровић а која се данас у дворани српско црквене општине у Земуну налази, забележено је, да је то он и да је био члан конзисторије.

Осим тога сазнајемо из животаписа Јоакима Вујића (стр. 350.) да је М. Пејић био у Земуну и председник општине и управитељ срп-

ских школа, и ту, како би рекли, доста строг и опор био. Године 1794. дакле три године пре њега, основан је у Земуну „Грчки школски фонд“. Заузимао се за оснивање истог онда међу Грцима и Цинцарима земунским *Никола Русо*, али су и многи Срби за овај фонд прилоге давали. Због овог фонда било је јасније много несугласица међу Грцима и Србима, док није најпосле за време председништва др. Владимира Никокића са свим прешао у српске руке (1906.) у којима се и данас налази. Његов се капитал од доба проте Пејића па до данас умножио на износ од 120.000 круна.

Пејићево протопрезвитарство у Земуну значајно је и због *Јоакима Вујића*, оца народног позоришта, српске драме и комедије. Године 1809. био је Вујић у Земуну и ту дошао затвора, у коме је чампо по године (од 31. марта до 23. септ. 1809. — Вујић, *Животопис* стр. 367.) Вујић је за овај затвор обедио и оптужио пред каснијим поколењима проту Пејића, али је тешко установити, дали је то истина. *Изгледа да није*. На Вујића је пала сумња, да стоји у вези са Србијом, јер је неки штампар из Будима, Ђорђе Михаљевић, за Србију преко Вујића календаре шиљао. Година 1809. била пак ратна. Војна Наполеонова на Аустрију била је по Аустрију врло несретна и политички нер-

возитет велик. Календари су у царинари („хармицији“) конфисковани а адресат Вујић осумњичен као веленздајник. Завада између Пејића и Вујића без сумње допринела је томе, да Вујић Пејића осумњичи, и ако Пејић као прота са пословима у царинари није могао имати везе.

Али је истина да су против проте од ондашњих учитеља излазили *памфлети*, који су били скандалозни и увредљиви. Вујић се брани да за те памфлете није звао ништа, него да је био састављач истих његов учитељски судруг Гавра Васић учитељ родом из Срема. Кад се прота на та писанија разбеснио, Васић је пребегло у Србију и тамо нестао а у то доба Вујић затворен.

Ко је у праву тешко је рећи. Истина је само да је прота био погрђен, као што је истина да је против њега један земунски учитељ „насквиљу“ написао. А Вујић је у то доба био земунски учитељ, чија је нарав како би рекли била доста незгодна, јер је свугда, где год је дошао, (по сопственом писању у животопису свом) *на брзо по доласку имао непријатеља и „соперника“*.

Али се најиселе конфликт по Вујића добро свршио. Истрага је против њега због оскудице у доказима обустављена, али је Вујић из Земуна сургуницама и до свога родног места војничком пратњом одирављен.

Важнија је пак удога проте Михајла Пејића као извештача о догађајима у Србији од 1804—1810. *Пејић је био поверљива особа митрополита Стевана Стратимировића* и од Стратимировића се опет из Беча тражило да извештује о догађајима у Србији, у којој се народ дигао био прво против Дахија а касније и против саме турске царевине. У Бечу су те догађаје с највећом пажњом пратили и Стратимировић је морао имати поузданог извештаче. А то му је био прота земунски Пејић.

Ти извештаји Пејићеви Стратимировићу и данас су сачувани, и они су извор за догађаје у Србији тог доба. Они се налазе у архиву срп. кр. академије у Београду камо су између 1850—1860. пренети. Пејић је како се кад штогод важније у Србији збило, о томе послао извештај митрополиту. У непосредној близини Београда а јер је саобраћај између Земуна и Београда увек жив, сазнало се за догађаје одмах или сутрадан, а Стратимировић ја био међу првима од меродавних, до кога је вест дошла. Тако је Стратимировић које својим саветима и миговима установицима, које помоћу извештаја проте Пејића, *стајао тако рећи са српским устанком у непосредној вези.*

И услед овог *постали су Пејићеви извештаји историчким документима од знатне вред-*

ности. Неке ствари које су касније биле нејасне растумачену су помоћу Пејићевих докумената. (Стојан Новаковић, Устанак на Дахије 1804. Београд 1904. стр. 12, 50 и 96.)

Тако је прота Пејаћ ушао као извор у нову српску историју и стекао заслуге као помоћни књижевник, што без сумње није померавао. Какве је употребе Стратимировић од тих извештаја правно, није познато и колико је спољна политика у Бечу за исте сазнавала, али је српској историји ипак неки известна ма и само посредна услуга учињена.

Иначе изгледа, да је Пејић по ондашњем добу био конзервативан свештеник и да му се Јоаким Вујић са „театралним списанијама“ и ради ових није допадао. До конфликта од 1809. написао је Вујић којекаквих девет дела (осим тога у затвору још два. Вујић: Житије стр. 357. и 450.), од којих су нека за проту могла бити зазорна. И отуд она његова ненаклоност спрема човека, као што бијаше Вујић, који није марио цркву него „театралне“ ствари.

Прота је умро 1812. и није доживео даљи живот Јоакимов и остали његов рад. Колика је пак њихова међусобна мржња била, види се отуд што је Вујић дуго година после смрти свог противника, овог у свом житију (стр. 355.) назвао „злодјеј и беззаконик прота П.“ За оцену

њиховог рада боље је, да се и данас не зна колико је кога удео у том спору од год. 1809.*)

Вук Стефановић Караџић.

О Вуку као знаменитости српској у Земуну говорити изгледа мало чудновато. Вук се родио 26. октобра 1787. у Тршићу у Рађевини не далеко од вароши Лознице у Србији, а умро 26. јануара 1864. у Бечу. Осим тога нити је у Земуну постало какво његово важно дело, нити ту зачета каква одлучна мисао његова.

Али је Вук у Земун долазио у своме животу врло често, ту се радо бавио и по *кад што је изгледало то бављење тако, као да је Вук становник земунски.* С њиме је бивала и његова породица, која је по *кад што* Вука месецима чекала у Земуну, док се он у Београду бавио или по Србији путовао. По приповедању пок. Игњата Васиљевића, сина Вукова пријатеља земунског Васа Васиљевића, становао је Вук са породицом у Земуну дуго времена у старој лутријској улици бр. 151. *садањој римској улици*, код једне немачке удовице. Те куће, порушене су 1856. године и на место њих је подигнута садања на сират бр. 7. Да су пак старе две куће идентичне са садањом, у римској улици бр. 7. установно је стари Тома Турџић, којег је

жена пређашњу властiniцу као своју суседкињу познавала.

Вук је при свом бављењу у Земуну често тако радио, да се ту дуго бавио и као земунски грађанин изгледао. То пак бављење чинило је и чини Вука знаменитошћу места, па се мора и Вук у овим описима увретити *не само као српска знаменитост него и као земунска*. И о томе ћемо у животу Вуковом да говоримо. Остало у његовом животу спада српској књижевности и историји, па се овде неће понављати, јер је опште познато. *Ни о једном Србину није толико писано као о њему и могло би се слободно рећи: да у српској књижевности о Вуку постоји чitava литература*. А о оном што је писано о њему, његовим ученицима и његовим ученицима, могла би се мала библиотека саставити. Вук у српској књижевности одавно није личност, него књижевни одсек и појам, он је новије књижевно доба, као што су Карађорђе и Милош појмови и одсеци новије српске историје. Он је плаћа новијег књижевног доба, на коју исто дише. Узмите старој српској књижевности и културној историји св. Саву а новијем добу Вука Стефановића Караџића, па сте одузели српској просвети и књижевности орган дисања и одрезали јој ноге на којима стоји.

Овако маркантних особа, нема ни једне

друга просветna и књижевна историја. А нема зато, што нигде нису нађодни целебритети тако скопчани са животом народа као код Србија. То се види и код династија. Од свих и рода балканских, а овамо рачунајући и Румуне, само имају Срби *владаре из народне крви. Сви су други импорт са стране.*

Вук Стефановић Караџић спада по томе у цео одсек од 1804. до 1860. године. У почетку је његово име узгредно а непознато, али временом расте, док најпосле око 1860. не постаје насловом целог једног поглавија српске политичне, књижевне и културне историје. Око тога имена врзе се више од четрдесет година српске прошлости и што се збива, збива се у вези с тим именом. Милош Обреновић је главна особа одсека а Вук иде уз исту као сен. Где је једно име на политичном позорју, ту се друго најављује на културном, просветном и књижевном пољу. Један другог попуњује и кад се по која нлт раздвајају, ипак се на крају додирују и спајају. *Карађорђево доба завршује с Милошевим добом а ово с Вуковим. Један преде коцне и почиње њима да везује историју новог доба други поставља а трећи шао довршује.*

То је новија српска историја. извезена и именуњена наравним деловима, као живот здравог човека од рођења па до потпуног развоја.

И овај се чудан народни живот по који пут развија и у Земуну. И Карађорђе долази у свој животу два пут у Земуи, први пут да преговара са Дахијама а други пут када напушта Србију; Милош протеран из Србије, налази свој снос у Земуну 1839., а када је његова тиранија целом народу дозлогрдила, из Земуна баца Вук ветку бомбу писмом од 15. априла 1832. и гађа њоме еилецију, који седам година после тога, мора да се пред гњевом народа уклања.

Целе године 1831. живела је Вукова породица у Земуну, док се Вук у Београду налазио. Али је живот овде био несносан и загушан. Милош је по Влашкој куповао снахилуке, док је народ био раја као и под Турцима. И Вук и сви бољи људи у Србији гледали су оно што се збива са страхом и негодовањем. И Вук се одлучи први да из Београда оде. У половици октобра 1831. *пређе он у Земун с намером да се у Србију више не враћа.* И ту у истину остаде, живећи врло чемерно и оскудно. Шикљао је писма и молбе Милошу да му даде пензију, да може безбрижно на књизи радити, али од Милоша никадав абер не дође. Тада то Вук реши да Милошу добру лекцију прочита и да му све каже што му у Србији нико није смео рећи. Милош је стојао под утливом Вукових непријатеља а од ових никад није могао праву истину, шта се у земљи мисли, чути.

Поске дугог оклеванa и размишљања пошље најпосле Вук своје данк 18. априла 1832. датирано писмо у августу Милошу. У њему је све казјаво било што се може рећи и Милош је писмом најнеугодније био дирнут.

Да је Вук био у то доба у Београду место у Земуну, био би му живот у опасности. Тако је Милош из уста или прета свога пријатеља први пут чуо што dotле није знао или држао да други не виде. Систем његове управе био је жигосан.

Но Милош ову увреду не хтеде да поднесе. Одмах посла сутра дан 16. августа своје поверенике у Земун да се с Вуком објасне. Повереници или политични секунданти Милошеви били су *Алекса Симић*, *Павла Хари-Стољцу* и *Цветко Рајковић*. Сва тројица дођоше у земунску парлаторију (у данашњем парку земунском онде где се излази из парка према југу) и ту се с Вуком међусобно изгрдише и нељуваше.

Но с тим се ствад још не сврши. Милош се обрати генерал команди у Варадин и захте да се *Вук из Земуна удали*. Обедио га је да је „опасан за мир и ред“ у земљи. И генерал команда нареди Вуку да се из Земуна сели. Вук мораде Земун с породицом напустити и одселити се у Будим. То је било 18. Септембра 1832. Разуме се да је отишао тужан и невесело, јер је

у Земуну имао много пријатеља, који су сваки час сиротом Вуку новчано и иначе у помоћ прилици, дочем тога у Будиму није било. У ошвети ишао је Милош тако далеко да је почео и на томе радити да Вук изгуби и руску пензију, али до тога није дошло (Летонис М. С. бр. 252. стр. 55—108.)

Но ово непријатељство није дуго трајало. Вук и Милош се измирише, и Вук доби од Миша малу пензију. Али кад Милош из Србије мораде отићи (12. априла 1839.) остаде Вук опет без српске пензије. Али када и у Августу 1842 и кнез Михајло мораде Србију напустити и нова Карађорђева династија у земљу дође, *отпаде пензија поново*. Ново правитељство пак о пензији не хтеде ништа знати, јер је Вук био проносован присташа Обреновића.

Услед тога се Вук тим јаче приљуби Милошу Обреновићу. Шта више, године 1843. *дође у априлу поново у Земун, ту се настани и стаде за Милоша агитовати*. Та агитација није успела. Кад су Карађорђевићи 1859. Србију напустили, био је и Вук стар и није било више потребе да из Земуна нове акције почиње.

Али је један део живота провео у Земуну и тиме и Земун ушло у историју српске књижевности и догађаје који су на њу утицали.

Прота Василије Остојић.

Један од путника који је 1578. кроз Земун путовао, приповеда, како је у Земуну за-текао Србаља који су имали близу Дунава ма-ду црквицу, која је сламом покривена била. То је била онда, па и данас св. Николајева цр-ква. Дакле је већ у половини XVI. века било свештенства & Земуну. Ко су пак онда били попови, које је поделење у Земуну било и ка-кви су онда свештеници у Земуну били то се не зна. У то доба били су господари Срема и целе Угареке Турци, у Будиму ресидирао је турски паша, а у Земуну негде у доњој вароши вароши какав Мустафа или Хасан као кадија.

Но из тог мрачног доба сачувало се мало што. Шта више близу две стотине година не зна се ништа скоро. И што се знаде, то су сит-ни одломци. Тек у половини XVIII. века има бољих података, али су и они оскудни. Зна се толико да је око 1766 био земунски прота Ва-силије Остојић.

Василије Остојић био је дакле земунски прота за време митрополита Павла Ненадовића. Где је пре тога био парохом, кад је у Земун дошао и одакле је по рођењу био, није позна-то. Можда је био Земунац или из околице, јер и у Земуну и у околици има породица по пре-зимумену Остојић.

Да је за времена митрополита Павла Пенадовића био земунски прота, произилази отуд, што је код избора Јована Георгијевића био на карловачком сабору као прота. Архиепископ и митрополит Павле Пенадовић умро је наиме 15. августа 1768. а сабор за избор новог митрополита био је сазван за месец август 1769. Дана 27. августа 1769. обављен је избор и на овом изабран је за митрополита Јован Георгијевић. На том сабору био је земунски прота Василије као члан и гласао по свој прилици за вршачког владикау Георгијевића, кога архимандрит Јован Рајић доста првом бојом описује.

Изгледа да се прота Остојић није здраво истицао, а као и да времена нису за то била. До душе он је био земунски прота више од дванаест година (око 1766—1780.), али то је било доба опште европске стагнације, те нису ни земунски Срби могли бити напреднији. Тек се из његовог живота ништа није запамтило, што би му име сачувало. Има привени протокола из године 1774—1778. где је и он подигован али то су чисто рачунске ствари, из којих ништа не разабрамо, што би памтења вредно било. Умро је у Земуну 1780. а годину дана после његове смрти поставио је митрополит Мојсије Путник за земуноског проту *Давида Георгијевића*, који је за време Остојића био земунски парох. Прота

Остојић служио је дакле у Земуну за времена митрополита *Павла Ненадовића*, *Јована Георгијевића* и *Вићентија Јовановића Видана*. За његово време био је каснији знаменити фесечки игуман Вићентије Ракић земуњски трговац и издата је по царици Марији Терезији такозвана деклараторија од 16. јуна 1779. која делимично и данас вреди, а којом су многе ствари у нашој цркви у земљама угарске круне уређене. Пре ове деклараторије уведен је један регуламент (правилник) од 29. септембра 1770. који је од стране српског народа наишао на велик отпор. Тај је регуламент онда изван крности стављен и уведена деклараторија (*Rescriptum declaratorium illyricae nationis*) од 16. јуна 1779.

Прота Василије Остојић, био је дакле савременик и сведок првих уредаба наше цркве које на жалост још ни данас нису окончане. Некако у његово доба почео се делити са свим стари одсек наше аутономије од новијег доба, које је почело под митрополитом Мојсијем Путником. То је било на политичном пољу. Наши сабори *излазе из црквеног оквира на поље народних интереса.*

Прота Јефтимије Ивановић.

Међу знамените земунске свештенике мѝра се и прота *Јефтимије Ивановић рачунати*. Али је он и иначе са своје каријере знаменит. Други су задовољни када постапу на једном месту проте. То је за наше мирско свештенство врхунац оног што се може постићи. Прота Јефтимије био је тек на четири места и у четири вароши прота. Нека особита га је срећа пратила у чину и ако баш ове сеобе не говоре да је био човек који је волео миран живот и стално бављење у једном месту. Јер ко онако четир места промене и то као прота, тај се донекле сам онтужује.

Најпре је био Ивановић шидски прота и то само годину дана (1811—1812). Од онуд га митрополит Стратимировић послао у Земун за проту, где је пуно двадесет и две године био (од 1812—1834) У Земуну је развио плодну делатност и био овде мила и поштована особа. Имао је незгодних дана са Василијем Васиљевићем, који му је по приповедању једном приликом и у некој распри избио више зуба, али иначе је оставио добру усмену. Његовим трудом и заузимањем основан је одмах по његовом доласку у Земуну школски фонд (1812.), који је 1874. износио већ 42.000 форинти или данашњи 84.000 круна. Фонд тај и данас постоји.

Њиме се требало по првобитној намени наплаћивати српско учитељство земунско. Нарочити је тас ношен а особито је на дан св. Саве на-
дао новац.

Али осим тога његова је заслуга и *прослављење св. Саве у Земуну*. Тај се дан и до-
де по кад и када славно, али са мање сјаја, скромније и тишије. Прота Ивановић је пак унео
више живота овом приликом и св. Саву дигао на ступањ великог народног празника. *Од оног
доба никада ова свечаност није престајала до
данас*. И иначе је разбуђење народне свести у
оном добу његова заслуга. Кад је 1813. у сеп-
тембру Карађорђе пребегло у Аустрију и ту у
Фенек дошао, отишао је прота Ивановић њему
у Фенек и настојао да палог народног вођу ду-
шевно опорави и умири. Муке су његове биле
страшне. У Србији се чуо само писак народни
и звекет турског оружја. Ивановић је у својим
симпатијама за својим сународницима ишао тра-
гом свога предшестника прота М. Пејића.

Иначе је школство српско под њим про-
цветало. Из митрополије карловачке нашао је
одобрење и подстрек. Митрополит Стеван Стра-
тимировић, *као да је проту Ивановића нарочито
ценио и у његовим подвизима на руку му ишао*.
Али разне ствари и неприлике наговисше га да
Земун напусти. Године 1834. буде за проту ву-

кварског постављен, у коме је месту протинене дужности пуних пет година вршио. Али му се ни овде није седело. Године 1839. буде постављен за проту у Митровици, где је до 1849. остао. Ту је провео све до своје смрти. Ове потоње године умро је у Митровици где је на српском гробљу сахрањен.

Као што се из довадањег види, провео је на разним местима *као прота пуних тридесет и осам година (1811—1849.)* И овај редак низ година провео је корисно у служби цркве и народа као мало који свештеник, дочекавши старост од седамдесет и шест година. Родно се пак 1773.

Колико се пак са српске ствари у Земуну бринуо, види се најбоље из устава школског фонда земунског. У њему је нарочито наглашено *да се св. Сава има увек свечано прославити.* Овај обочај увек је он свугде, где год је службовао, у *Вуковару и Митровици, и он се свугди одржао.* Данас је та свечавост народна, која је продрла по свима крајевима где наш народ живи. За школску младеж то је најмилији празник у Српству а за његов сјај прота је Ивановић доста допринео. Син проте Ивановића, *Јован Ивановић,* био је деценијама царински чиновник у Митровици, где је у добу од којеквих 80 година некако око 1888. умро, а син овог

унук протин *Александар Ивановић*, чиновник је ауст. паробродског друштва, негде у Србији.

Земунци проту Јефимија Ивановића с правом броје међу своје знамените људе. Он је био човек школе, цркве и народа свог. Његови успеси у Земуну и данас трају.

Бранко Радичевић

Бранко Радичевић био је по рођењу Брo-ћанин и Славонац *а по детињству и младости Земунца и Сремаца*. Отац му је био у Броду царински чиновник и ту се Бранко 18. марта 1824. родио. Године 1830. премештен је пак Тодор Гадачевић из Брода у Земун. Са собом је довео је и Бранка, који је *сида тек шест година имао*. И ту у Земуну провео је Бранко најлепше своје доба, оно детињство у ком се не зна ни за бриге, ни за невоље, у коме се скаче и трчи, живи у ветар и не мисли на свет. У том добу пошао је октобра 1830. године у основне школе, које је прота земунски Јефимије Ивановић врло дигао и у српском духу држао, а Василије Васиљевић надзирао. У овом добу почео се Васиљевић за „јоту“ загревати, која је била вашијући грех против дотадањег правописа. *Бранко је ишао у школу не знајући да у Земун Вук Стефановић често долази, ту код Василија Ва-*

сиљевића ручава, да је почео купити народне песме и 1818. издао речник српског језика. *Можда му је који пут у очи упао сакати човек са црвеним фесом, коме је другу ногу штупа замењивала.* Бранко је у то доба био 7—8 година стар а Вуку је било око 45.

Старима и конзервативнима земунцима се он није допадао. Хтео је „рушити“ православије и дебело „јер“ и увађати неку јоту. Али колонија Јотоваца бивала је све већа. Васа Васиљевић угледан трговац, радио је на њеном ширењу и са земунском Кошавом осећао се неки дах новог времена и танки мирис „јоте“.

У овом прелому провео је Бранко Радичевић у Земуну, не имајући ни појма око чега се људи боре и какве се идеје у месту и народу шире. Јота је била у школи забрањена и тешко учитељу, који би се усудио да на црну таблу напише „јоту“ и ђацима каже, да тај кратки реп, та велика „занјата“ значи почетак новог доба у књижевности, рекао би човек у животу српског народа. У једној сигници, коју у почетку нико није озбиљно узимао, лежала је клица велике идеје, препорођаја књижевности, тако рећи светског догађаја. Српски народ почиње први пут губити памћење. Од Косова је светубио а ништа није заборавио, али у доба Бранка у Земуну, почео је заборављати стари рус-

ко-словенски језик и правопис и уважати свој језик у књижевности — да га сви разуму.

Све се то у Земуњу збивало, кад је царински чиновник Тодор Радичевић у земунски „контумац“ (данашњи варошки церивој пред гимназијом) прегледао робу са Балкана и одмеривао царинске таксе а у Николајевској школи његов син Алакса, касније *Бранко*, у скамијама слушао како учитељ предаје предмете и тражи прилику да расејане ђаке казнити може. Прут и батине били су у то доба педагошка средства, да се боље памти.

У српским, немачким школама земунским провео је Бранко пуних пет година (1830-1835.) и научио толико, да је отац његов могао помишљати да га у гимназију пошаље. Од Земуна до Карловаца, где је било гимназије, могло се за један дан стићи с колима. Могао је у Карловце долазити и Брајка надзирати, *који је без матере и слабуњав био*. Ружа, мати Бранкова била је 1. априла 1833. умрла, а од овог доба био је, тако рећи, сам себи остављен. Отац у служби а мати у гробу. Пуне две и по године била је кућа Тодора Радичевића празна, док најпосле и Бранко из Земуна не оде. То је било почетком октобра 1835. Када је први гимназијски разред пође. И од овог доба на до јула 1841. остаде Бранко у Карловцима, *провађа-*

južni feroije u Zemunu. Потоње године сврши шести разред и врати се у Земун, у коме дуже остаде. На лицу му се показивало бледило и телесна слабост као да је оца у бригу бацило. По савету леџника (можда др. Ђорџа Пантелића који је онда варошки физик био), реши се Тодор Радичевић да Алексеу не шаље у VII. разред, него да га остави да се годину дана одмара. *То је било од Јуна 1841. до октобра 1842.* Зиму, пролеће и лето ове године провео је Бранко у Земуну у одмору, заузет око тога да се опорави, оснажи и за тежи рад који је предстојао спреми. Дobar зрак, купање у Дунаву, снажна јела и слатка сремска грожђа као да су слабачком ђаку помогла.

У томе Тодор Радичевић буде службено премештен у Темишвар и Бранко мораде за оцем. У Карловцима у осталом и није био VII. и VIII. разреда. Ту у Темишвару сврши Бранко седму и осму гимназију, или како се онда говорило философију (1843—1844.)

Затим оде у Беч и стаде слушати права, али их не сврши. Провео је три године на правном факултету али што је више слушао, права су му се све мање довадала. Године 1847. распрсти са правима. У томе настаде онај велики народни покрет који 1848. изврзе у револуцију. Школе буду позатваране и Бранко се врати ку-

ћи. Дође у Карловце а затим у Земун. И у једном и другом месту имао је пријатеља и школских другова. Нарочито га је Земун са својим величанственим положајем и близином Београда привлачио. У Земуну је био позната и мила особа. Прошле године (1847.) штампао је он у Бечу прву књигу својих песама, дотле непознатим и слатким језиком. То је био онај језик за који се Вук у Земуну борио, кад је Бранко у основним школама седео, а књига је била штампана овом „јотом“ од које су се конзервативни људи ужасавали. Мађарска револуција, народни језик, јота, Вук и т. д. — свако је за себе било преврат и гле, сад је почео и Бранко служити се тим одвратним стварима. Куд ће то одвести?

У томе пуче глас да је генерал Бура Даничић добио битку. Написао је књигу под насловом „Рат за српски језик“, којом дебело јер и Хаџић-Светић до ноге буду потучени. Нова ери настуив, народи се умирише и све пође својим старим редом.

Бранко се упути онет у Беч и стаде медицину учити. Хтео је своје болесно тело сам да лечи. Али то није ишло. У јуну 1853. умре не дочекав ни тридесету годину живота.

Чудна је судбина хтела, да Бранко и Вук у Земуну заједно живе не познавајући један

другог, да се касније познаду и сваки у свом жанру срп. књижевности нов правац даде. Бранко је у Бечу био чест гост Вуков и с њиме и Ђуром Даничићем ударао темеље нове књижевности. Можда је било честих разговора и о Земуну о овом детињском добу Бранковом и девољма Вуковим. У Земуну је сарањена и мати Бранкова као и мати Тодора Радичевића. Зна се и где су им гробови. На каменима записана су имена. Али до данас није ништа учињено, да се кости Ружине пренесу на боље место. И у земунском парку требало би се Бранка сетити. Царински чиновници живели су и становали онда у „контумацу“ малом предграђу, затвореном зидовима. Ту је сва роба са истока историвана и по пропису неко време стајала. У том простору провео је Бранко пет година детињства, а у Вуковом животу видеемо какве је погрде он у истим просторијама од Милошевих агената, баш и доба Бранкова бавлења у истима слушао. Вука на једном крају контумаца погрђују пријатељи Милошеви а на другом Бранко, дечак од осам и по година, заузет играњем или школским књигама. Или је Бранко напустио једно и друго и дошао до „парламентарије“, примамљеником и лармом, да види, како оног хромог човека са фесом на глави свакојаким именима непознати људи називају. То би се

могло назвати: Вук и Бранко у земуномском кон-
тумацу 1832. године.

Јован Суботић

Јован Суботић припада епоси политичног
и литерарног пренорођаја Српског народа у зем-
љама угарске круне. У тој епоси нио играо је
он знамениту улогу и као књижевник и као по-
литичар и као оснивач и помагач. Његове су
заслуге на свјском пољу трајне. И ако није ни
на једном месту био баш прва особа али је од-
мах до оне стајао а то је само по себи већ ве-
лика заслуга. Кад буде једном говора *о догађа-*
јима и историји срп. народа у земљама угарске
круне у XIX. веку, његово ће име с истима спо-
јено бити. И Земун је том приликом у добиту.
Своје последње дане, управо више година кон-
ца свог живота, провео је Јован Суботић у Зе-
муну. у то доба био је председник срп. цркве-
не општине земушке и ту умро 28. Јануара
1886.

По рођењу је Јован Суботић Срмац. У
селу Добринци, код Руме, угледао је он као
свештенички син света 30. Јануара 1817. По-
стао је врло млад доктором права и философије
а већ као младић од 20 година издао је збирку

својих песама под именом „Лири“. Од године 1843. па до 1872. написао је он мноштво ствари већином оригиналних послова који су у дванајет књига свега угледали.

Од тих радова су лирске песме, епоси, драми и трагедије. Радио је пак и на *педагогији*, уредивши читанке за средње школе. Био је пак и *управни чиновник*, (поджупан сремски) а од 1864. члан врховног судишта (сентемвирата) у Загребу.

Кад је 1867. био на свеславенском конгресу у Москви, био је после свог повратка без икакве истрате из службе одуштен.

На *српско црквеном сабору у Карловцима* од 1869—1874. био је поред *др. Светозара Милетића* један од првака ондашње народне странке. На овим се саборима он одликовао великим говорима. Његов говор о председништву сабора (1869.) један је од најдужих и најбољих говора оног доба.

Осим тога је од 1872—1874. уређивао лист „Народ“ који је у Н. Саду излазио. Ово доба Суботићева бављења у Н. Саду врхунац је његовог књижевног, политичног и правног рада. Његов је утицај у то доба у јавним српским стварима био велик и претежан. *Он је патријарха Ивачковића год. 1874. кад се нов патријарх бирао, нашао и његовом избору допринео*

највише, као што је у то доба био и код „Матице Српске“ у Новом Саду и код Народног позоришта од највећег ушлива.

Могло би се рећи, да је његов просветни ушлив на живот српског народа оног доба био пресудан, као што је с друге стране ушлив др. Светозара Милетића на политичан живот био једино меродаван. Доба и такмачења ова два народна првака било је од највећег утицаја на цео живот српског народа и на каснији његов умни и политичан правац.

После одласка Суботићева из Н. Сада и сеобе у Осек, где је адвокацију отворио, изгубио је он утицај на народну борбу и догађаје у такозваној Војводини. Прешао је био врхунац свог живота и својих успеха. Његова продуктивност била је незнатна, по готову кад је 1875. изабран у добриначком срезу за хрватски сабор. У хрватском сабору био је све до 1886. у коме је раздобју био и дванут бирач у угарски сабор. Али је у оба ова положаја играо само пасивну улогу. Његова се реч ретко кад чула а кад се чула, није била ни пресудна ни од великог значаја.

Године 1884. преселио се Суботић у Земун, где је адвокатску писарну у кући Глише Петровића у главној улици („код Змије“) отворио. Ту су се око њега млађи људи прикупила-

ли и Суботић је имао обичај да приповеда из прошлих времена у којима је он један од првих био. Ту је написао и своје успомене, које је касније Матица Српска издала, и ту како већ споменусмо умро. У Земузу је у то доба био његов син др. Војислав Суботић варошки физик,

Цео овај књижевни и политични одсек (1865—1886.) био је по броју политичара, књижевника, песника, правника и медикара који су у њему поникли врло значајан и одличан. *Политика до душе није уродила великим плодом али се национална свест и политична воља у највећој мери развила.* Толико даровитих људи нису у један мах имали сви други славенски народи на југу заједно. То је била ера „Омладине“, љубави полета и духа, али оскудна у програму, стрпљењу и политичној умерености. Ову је постоњу репрезентирао др. Суботић, али су успеси његови била негативни. Милетић много даровитији и агилнији заступао је чисто национални правац, без обзира на тешкоће, које се нису могле савладати и које ни до данас нису свладане. То је најбоље видљиво на срп. цркв. аутономији, која је данас у рушевинама.

У Земузу је био Јован Суботић, како је већ речено, кад се овде доселио, председник српске црквене општине. *Као члан српског народно-црквеног сабора, био је он пак више пута*

биран у Земуњу и у сабору седео као члан за Земуњ. То је било баш онда, када је био на врхунцу свога рада на истом сабору и када је она велика борба одпочела са јерархијом, која и данас није свршена. Вођа је ондашње илери-калне странке био архимандрит манастира Грегтег, Герман Анђелић, каснији патријарх српски. Против њега и његове странке био је онај велики Суботићев говор у сабору 1869. наперен.

Суботић није доживео каснији распад странака и преокрет у црквено народном животу, а у тишини у Земуњу као да се последњих година свог живота за јавне ствари није ни интересовао.

Прота Лазар Савић.

Породица земунски *Савића* води своје порекло из села Вишњице код Београда. Ту се отац проте Савића, по имену *Атанасије* родио 1761. године. Отац му је био у месту трговац. Као дечака послао га је отац у Земуњ, да изучи основне школе и занат и то је Атанасије и учинио, наставивши се око 1785. у Земуњу као кабаничар. Две три године касније букне рат између Аустрије и Турске (1788—1790.) услед чега све зане. То је било доба такозване „Ко-

чине крајине". Но после рата дође овет све у свој колосек. Атанасије настави занат, ожени се са Аном из Ирига и изроди више деце. Међу овом био је и *Лазар, каснији земунски прота*, који се 1797. год. родио. Осим њега имао је Атанасије још пет синова, од којих се једни у Земуну а други у Србија родише. Ти су се синови звали *Јован, Михајло, Ђорђе, Стеван и Василије*. Већна је од ових грана изумрла. Грана Ђорђа и Стевана постоје данас у женским линијама у краљевини Србији.

Када се Србија 1804. против Дахија диже, напусти Атанасије Савић у Земуну свој занат и пређе у Србију где се устаницима прикључи. Без сумње је и фамилију са собом повео. Ту је са другим Србима војевео и препатио све што су и други у том славном рату препатили. Крај је познат. Године 1813. пронаде све, Карађорђе пређе у Срем, дође у манастир Фенек и одатле буде даље у Грац одиремљен. Његова пратња и пријатељи растурише се на све стране. Међу онима који с Карађорђем у Срем пребегаше, био је и Атанасије Савић, који с целом породицом овамо пређе. С чиме врати и његов син Лазар коме онда око 16 година беше.

Атанасије не настави више свој 1804. прекинути занат, него отвори крчму у бежанијској улици, касније познатој под именом „код седам

звезда“, коју временом купи и оправи. Сина Лазара намени пак да учи школе. У истину Лазар сврши у Земуну српске, немачке и грчке школе и буде затим *одведен у Карловце да учи богословију*, коју с добрим успехом сврши. То је било ваљда око 1819. године.

У Варадину био је у то доба командујући генерал *Клајић, Србин и православан*, који је био ожењен из Новог Сада. Жена Клајићева као и генерал долазили су често у Карловца митрополиту Стевану Стратимировићу и Стратимировић им је бис наклоњен. То се види отуд, што је митрополита замолио, да им за рођаку једну нађу згодног богослова и што им митрополит молбу „услиша“. Лазар Савић желео је у то доба да се запона и томе се није имало шта да приговори.

Али је онда био један обичај, који је данас застарео. *Дијацезан одређивао је богословима невесте*. Ко није хтео да слуша, није добивао парохије, а ко је слушао добивао је најбоље. Лазар Савић се повиновао и доби за жену рођакињу генералице. Клајић из Варадина, *Фемљу Ускоковић из Н. Сада*. С њоме дође на брзо и парохија. Савић буде за свештеника рукоположен и добије у Земуну *горњоварошку парохију*, која је онда основана. У новој, привременој цркви, коју горњоварошани саградеше слу-

жио је нов парох Лазар Савић прво богослужење,

У том положају остао је он до 1832. године. У то доба био је земуњски прота Јефимије Ивановић, човек и свештеник и једнакој мери на свом месту. Незгода са Василијем Василевићем као да му је огорчала живот у Земуњу и митрополит Стратимировић му је ишао на руку да из Земуна оде. Поставио га је за проту у Вуковару. *Ивановић се одсели а Лазар Савић буде за земуњског проту 1832, именован.*

Нов прота, коме је у то доба око тридесет и пет година било, преузе протопрезвитерат и остаде на том месту до своје смрти. Земуњске прилике у црквеној општини уталожиле се, док не дође бурна 1848—1849. година, која узбурка све, ускомеша духове и нагони српски народ у земљама угарске круне да се и он лати оружја. Догађаји оног су доба познати.

Кад се влада српске Војводине из Карловаца преселила у Земун и патријарх Рајачић 1849. овамо дође, био је прота Лазар Савић по своме положају на чести додир с патријархом упућен. Патријарх Јосиф Рајачић заводи проту и та наклоност пратила је до смрти патријархове 1. децембра 1861. године. Прота Савић умро је пак 27. септембра 1864. доживевши старост од 67 година. Годину дана пре тога остао

је удовац (1863.) Фемина млађа сестра била је удата за Василија Лукића, гимназијског професора у Карловцима, и по томе су прота Лазар Савић и овај били нашенози.

Прота Савић био је и члан архидијецезалне конзисторије и председник црквене општине. То је било „доба пре рескрипта“, јер нова уређења у нашим црквеним општинама ступише у живот тек рескриптом од 10. августа 1868. А у ово је доба прота Савић већ био умро.

Син проте Лазара Савића био је земушки парох и каснији (1899.) почастни прота те члан дијевезалне конзисторије, *Никола Савић*, који је 2. децембра 1832. рођен. Никола Савић је био земушки парох од 7. априла 1857. па све до своје смрти септембра 1910. дакле преко 50 година. После смрти проте Јефимија Вукадиновића 4. априла 1906. повсрена му је управе протопрезвитерата с којом је до избора проте Павла Милина управљао.

Синови Николе Савића и унуци проте Лазара Савића су Душан Савић и Жарко Савић. Први је био неко време професор средњих школа у Француској а онда чиновник у француском министарству морине у Паризу, Жарко Савић пак сада је управитељ српског народног позоришта.

Василије Јовановић.

Савременик, суграђанин, познаник и можда и пријатељ земуноског прота *Лазара Савића* био је земуноски учитељ — *Василије Јовановић*. Од прота је био неколико година старији, али изгледа да су по школи и науци били парњаци. Живот и једног и другог пада у исто доба у Земуну и док је један служио цркви, други је служио просвети и књижевности. Само је живот Василија Јовановића био бурнији, маркантнији књижевнији.

Василије Јовановић родио се 29. децембра 1792. (по старом) у Земуну, где је основне школе изучио. По свршеним основним школама даде га оцац у трговину. *То је онда био обичан прелаз из школе у приватан живот.* Овај пут су скоро сви Земуници старијег одсека напустили. Трговина је била или вечито занимање или пролазно да се даље дође. Положај Земуна према истоку то је одређивао. Али Василије Јовановић имао је својих циљева. Он је читао књиге, бавио се књижевношћу и имао више циљева пред очима. Без сумње је читао Јована Рајића. У Србији било је све ускомешано и нова је држава била у почетку. То га је одвраћало од трговине која је имала пред очима само профит. А овај као да није био сврха његовог живота.

Зато се одлучи да иде у *Ср. Карловце* и да

слуша богословске науке. Можда му је пред очима лебѣо Земунац Вићентије Ракић, који је у то доба већ у целом народу познат био. Но богословске науке не сврши. То се види од туд, што не оде нити у попове нити у калуђере. Био је до душе неко време искушеник у манастиру Гргетегу, али му се у Гргетегу није седело. Не постаде ни калуђер нити остаде у манастиру, него се врати у своје родно место Земун, где 1812. постаде српским учитељем, и где му је старешинвом био прота Јефтимије Ивановић.

У Земуну се Василије Јовановић бавио мимо школе и књижевношћу. Књижевност му је нарочито годила и за њу је он имао дара.

Не знамо чиме се још у овоме добу бавио и шта му је дало повода да у књижевност уђе, али је збележено, да је 1831. написао позоришни комад: „Светолик и Лепосава“, који је своју привлачност задржао до наших дана. Пун и подун назив овог комада гласи: „Светолик и Лепосава, една романгическа повјест из времена Стевана Душана Силног, првог императора српског.“ У Будиму 1831.

Књига ова имала је своје публике и касније. Друго издање изашло је трошком *Антонија Живановића* 1868. у Београду, а треће године 1891. у Новом Саду издањем књижаре браће Поповића. (Летонис М. Ср. књ. 271. стр.

51. у преметби). Преко осамдесет година ишла је књига Василија Јовановића кроз руке српске публике, а изгледа да и данас није отишла у заборав. *Јован Борђевић*, каснији први управитељ срп. народног позоришта приповеда, како су он и његове сестре „Светолика и Лепосаву“ читали у младости и како је ово дело на њих и њихов душевни видик имало великог утицаја. Као Јоаким Вујић, загревао је и Василије Јовановић романтичким и фангастичним производима српску публику и доводио ју у додир са недовољно познатом прошлошћу српског народа која онда није била позната из извора, него из романа и позоришних комада, који за историску истину нису много разбирали нити разбирати могли.

Василије Јовановић био је у осталом ученик и помагач Јоакима Вујића и зато није чудо, ако се бацио на романтизам. Вујић је први романе на позорницу изнео. У животу Јоакима Вујића видесмо, да је 1824. Василије Јовановић Вујића наговорио да у Земуну позоришне представе даје, које су сјајно испале, Вујић је однео знатну суму из овог покушаја а велика је заслуга Јовановићева, да је све добро испало. Уз име Вујиће и у историји српске драме и комедије, мора се забележити и име Василија Јовановића. (Шафарик: Ист. Срп. Литературе

стр. 346. — Др. П. Ст. Марковић: „Земун од најстаријих времена па до данас“. Земун 1896. стр. 97. и сл.) Он је своје суграђане и сународнике навео и загријао за српску прошлост, који су плодови дотле трајали, тек их није заменио нов полет, који је 1848 почео а 1860. до подпуног развитка дошао.

Дали се Василије Јовановић још у каквом комаду огледао, не даје се навлаш установити али биће да није при „Светолику и Лепосави“ остао. Поред овако продуктивног учитеља, као што му бијаше Јоаким Вујић тешко да је при покушају остао.

Исто тако не могосмо установити дали живот и рад Василија Јовановића после 1831. као ни дан и годину његове смрти. Али је несумњиво да је био знаменит учитељ и књижевник свог доба и да је утицао више него многи његов судруг на просвету српског народа, којој је дао полета Јоаким Вујић романтизмом и романтичним приказима, и ако утисци нису остали трајни нити били дуговечни.

Три Николића.

После протеривања Турака из Срема, наступиле овде нове прилике. С једне стране дарова цар Леополд први читаве крајеве ау-

стријској властели, с друге стране доселише се под патријархом Арсенијем III. Срби у Срем и посташе важним фактором. На место турских феудалних прилика, дођоше аустријске. Властеоске породице *Одескалхи* из Рима, графови Шенборн и Колоредо и барони Бернат добише читаве крајеве.

Како су то била велика добра произилази од туд што су н. пр. у доминијум Војка спадала села, Голубинци, Војка, Угриновци, Добановци, Крњешевци, Деч, Михаљевци, Попинци, Прхово, Шимановци и Пеђинци. *Господар овог великог спахилука била је породица барона Берната. Земун и околна села спадала су грофовима Шенборна, мало даље били су господари грофови Колоредо и т. д.*

Касније, код организације војене крајине ова су добра процењена и одкупљена *а спахилуци укинуги*. Барони Бернати добили су за спахилук Војка са 11 горњих села одштеау од 152.466 форинти. Земун је пак у то доба имао око 2700 становника.

У овим феудалним приликама *родио се у Земуну 1714. Марко Николић старији, за разлику од каснијег, свога унука опет Марка Николића. Његово доба било је прелаз из аустријског феудалног стања у војену крајину, којој је била задаћа, да буде стална и непреки-*

дна обрана од будућих турских упада у земље угарске круне.

У ту сврху је цела војена крајина добила 1749. нарочиту војену организацију, на којој је више година рађено. *Вароши су добиле своје устројство а села су груписана у компаније.* Земун и сви већи градови добише 1751. аутономију и назив „*комунитет*“, који им је придржан до 1870. Бирали су своје градоначалнике („штатрихтере“) и имали општинска заступства с ограниченим делокругом.

У Земуну, где је било само неколико немачки кућа и српски живаљ превлађивао, *био је први градоначелник по новоустројеној организацији Марко Николић старији.* За градоначелника изабран је 1752. и остао је на том месту пуних двадесет година (до 1782.) Изгледа да је био енергичан и да је бранио интересе српске и градске у једнакој мери у Земуну. Кад се између градске општине и војених власти 1753. изроди се спор о надлежности комунитета и компанија, посла варошко заступство Марка Николића у Беч царици Марији Терезији да се њој притужи и помоћи тражи. Марко је се својим захтевом успео. И иначе је Марко био заузимљив. *У екстерном додиру са грађанством служио се он ћирилицом, а петроварадински мајор Лајтнер писао је на земунски магистрат*

више званичних дописа српски и ћирилицом. Цема сумње да је Марко Николић знао у склад довести српске и државне интересе и да је и код ондашњих војних власти велик углед уживао, како је на свом месту 20 година остао. (Ilg. Sopron: Monographie v. Semlin und Umgebung, Semlin 1890. стр. 267 и сл.)

За углед Марка Николића и његов уплив међу Србима и грађанима, говори и та околност, што је 1769. *био на сабору у Карловцима*, када се после смрти митрополита Павла Ценадовића имао бирати нов митрополит. На овом сабору био је и први земунски прота Василије Остојић. *Дакле је едипше протопрезвитера било, како се чини, у Сурчину*. За митрополита на место Ценадовића изабран је Јован Георгијевић вршачки владика Из Земуна било је дакле на том сабору два заступника.

По првобитном занимању, пре него што је градски начелник постао, *био је Марко Николић гостионичар* и имао 1752, кућу бр. 118, која, како се држи, одговара данашњој гостионици „код црне мачке“ на великој пијаци. Иначе се о његовом пореклу више ништа не зна. Не зна се ништа ни о даљој његовој судбини. У варошкој конскрипцији од 1782. уписан је он као човек од 67 година и од тог до

ба није више могуће траг му пратити. Кад је 1788. друга конскрипција обављена није у ову више уписан. Биће дакле да је између 1782-1788. умро. (По званичним податцима градског магистрата, које нам је дао данашњи градоначелник г. др. П. Марковић).

Но и после одступа са места градоначелника утицао је М. Николић на варошке ствари. Био је председник у општинским стварима. Таких је било онда њих шест, а у свакој сеанци седело је по двојица.

Градоначелник Марко Иколнић имао је три сина: *Михајла* (рођ. 1753.), *Јована* (1759.) и *Павла* (1770.) За прву двојицу сазнајемо из списка онлашњег доба, да су били практиканти код магистрата и то Михајло 1776. а Јован 1782. То је било онда предшколе за јаван живот и даљу каријеру, а синови онако угледног она имали су без сумње првенство за та места. Михајло долази у конскрипцији 1782. као „матирунгс практикант“. То је била пракса за инжењерског или пијонерског официра оног доба.

Од ова три сина Маркова, био је, како чини, једино Јован Николић ожењен, и имао троје деце и то *Марка*, *Димитрија* и *Кћер Сару*. За потоње двоје, не зна се ништа, *Марко* млади син *Јованов* а унук градоначелника *Марка*,

стекао је пак великих заслуга за Земун. Кад је у Земуну говор о Марку Николићу, увек се подразумева овај *Марко Николић млађи*. Од куд то одмах ћемо рећи.

Марко Николић млађи, или у опште Марко Николић. (за старијег се у публици мало зна) био је народни добротвор једне хуманитарне закладе и филантроп. Модерно образован и нежењен целог века, његова је тежња била, да сиротињи свога родног места помогне. У његовој тежњи има демократизма и социјализма, који беде човечанства хоће да ублажи и да оно што појединци или целина створе, свима а нарочито немоћнима на послугу остави.

У овој тежњи оставио је Марко Николић *после своје смрти цео свој иметак земунској сиротињи*. Његова заклада, којој је он дао своје, свога брата Димитрија и сестре Саре име („Заклада Марка, Димитрија и Саре Николић“.) иноси данас своту од 102.331 круну и служи хуманитарним сврхама града Земуна без обзира на веру и народност. Она у истину ублажује многу беду, помаже многим сиромашу и даје помоћ страдалницима, које је беда без њихове кривнице снашла.

У кратком оквиру овог животописа није могуће на све појединости ове се закладе

осврнути. Али се може рећи, да је заклада основана тестаментом од 27. јануара 1865. и допуњена кодицима од 25. (13.) нов. 1869. и 3. августа 1871. Она дише духом филантропа, који не зна уске границе народности и вере и који пред очима има само невоље човечанства и беду сиротиње. Ту су највиши циљеви човека светског погледа.

Иначе је Марко Николић рођен 1792. а умро је 29. новембра 1871 у дубокој старости од близо 80 година. Сарањен је у порти старе св. Николајевске цркве, где му земни остаци и данас почивају. Куратори његове закладе подигоше му ту 1872. споменик и ако је основатељ то већ за живота својом закладом учинио. По занимању Марко Николић био је што би данас рекли адвокат. Свршио је права и био је по прописима за јавне правозаступнике у граница овлаштен на заступање пред судом и изван суда. Та је квалификација била онда друкчија него данас, али је представљала ипак неку правну спрему. И ту је Марко Николић имао. Имао је правну, филантропску и хуманитарну, који мало људи имају. Што је његов отац Јован стекао, Марко наследио и даље зарадио, оставио је својим суграђанима. Од његове смрти до данас има 42 године. Исти се пример само још једаред

обновио. И њиме је ова интересантна ородица изумрла.

Василије Лазаревић |

Василије Лазаревић, градоначалник земушки, одломак је из историје кнеза Метернихова доба у — Земуну. После коначног пада Наполеоновог наступило је доба најстрашније реакције. Бечки конгрес од 1815. прокламовао је принципи легимитета. Само оно што је до Француске револуције било и постојало било је законито и легитимно. Што су народи међутим извојевали, било је незаконито. И јер је било дотле нешто сабора, слободне речи и штампе, права народних збора и договора итд. све је после 1815. конфисковано било. *Кнез Метерних је био главни представник и стуб тог легимитета.* Ко се није покорavaо, ко је хтео више него што су власти допуштале, ко је тражио права народна, цркве и слободе — ишао је у тавницу. При свем том морадоше Бурбони 1830. из Француске. А 1848. и Метерних из — Беча.

У овом мрачном добу реакције, ауторитета и легимитета, градоначелниковао је Василије Лазаревић у Земуну пуних *двадесет и шест година* (1818—1844.), строго, законито, поштован од виших власти и неомразнут код народа. Да

је строг био и човек закона и реда, доказ је што је онако необично дуго био градоначелник кога заступство није бирало, него генерал-команда именовала. По „*Комунистеском регулативу*“ цара Јосифа II. од 1. Нов. 1787. градоначелници нису бирани к. о. пре, него именовани. Пре тога су бирали. А да је био пријатељ и народа, знамо по томе, што је било наших савременика који ово доба памте, не знајући о њему ништа зло речи. *За доба мрачног апсолутизма, покорности и силе заиста доста.* Има времена када је безакоње обична ствар, сила закон, а подчињеност народа и покорност људи нужни атрибут државног живота. *У овом се добу Лазаревић пак служио са свачим умерено.* Касније се један писац (Сопрон) о Василију Лазаревићу није у свачем повољно изразио. Али његова су сумњичења остала без доказа и била сумњива. Наш је суд о њему објективнији и повољнији.

За Василија Лазаревића не знамо где се родио. Али изгледа да је био Сремац. Родио се пак године 1777. Пошто је свршио права (у Бечу?) ступио је у аустријску службу и *то у аудиторijat*, где је брзо аванзовао. Био је неко време у романско-банатској регименти (седиште Карансебеш) аудитор а за тим је премештен у Земун и ту именован за градоначелника 1818. *Градоначелника власт у то је доба обухваћала*

правосуђе, управу и полицију. То је била велики моћ. И Лазаревић је за све ове, данас разделене гране, био дорастао. Био је, како изгледа, добар и практичан правник на свима пољима. То се види и од туд, што је и од кнеза Милоша Обреновића питао за савет. Када се Вук Стефановић Караџић 1829. врати у Србију, наложи му Милош да гледа да законе напише, и од *Б. Захаријада* преведене прегледа. То су били нарочито аустријска *Грађански законик* и *Судски Поступак* (Летонис М. Ср. књ. 252. стр. 45. и сл.) Овом приликом, *питао је и Василије Лазаревић за савет*, јер му је грађански закон био струка. Не знамо какво је мњење дао али је за то био надлежан, јер је важио као добар правник. Вук за тај посао није бис, за који 1837. мораде доћи Јован Хапић-Светић да га оконча.

У дугом низу година службе, имао је Лазаревић и горких дана. Ово је нарочито било 1831. када се појави колера и у Земуну. Она је речене године прошла кроз многе крајеве Европе, па је застала и овде. У Угарској оболе од 13. Јула до 20. Децембра свега 455.950 људи а умре 196.873. У Земуну се болест појавила око половине Августа а грајала је до под јесен. У самом Августу умреше њих 138, а у Септембру 129. Сви у страху живљаху и сваки је

очекивао свој час. Звона нису већ могла звонити толико је мртвих било, а умрли су се извозили ноћу. Данашња „Калварија“ у Земуну, то је некад кужно гробље из године 1831. Сада је онде парк...

После ове неугодне године, дође 1832. година мира, одмора и опорављања. Те године, назида Василије Лазаревић по плановима немара Фелбера велику магистратску зграду, која и данас постоји а у којој је сада суд смештен. У њој је био и стан за градоначелника и у њему је Василије Лазаревић 20. фебруара 1844. Као мајор-аудитор и осамнајести градоначелник од доба Марка Николића старијег очи склопно.¹⁾

Дугогодишња владавина Василија Лазаревића, била је ера мира, одмора и благостања. У то доба пониклоше многе фирме у Земуну и наиздаше се многе куће. *Централистички асо-*

¹⁾ У овом раздобију од деветдесет и четири године били су сљедећи Срби градоначелници земунски: Марко Николић (1752—1773); Јован Кирица (1785—1787); Капетан Павић (1798—1800); опет Јован Кирица (1803 до 1806); Крета Хаџић (1807—1809); Капетан Ранковић (1812—1813); мајор Копрчановић (1813—1814); и Василије Лазаревић (1818—1844). Марко Николић и Василије Лазаревић били су заједно четрдесет и седам година на челу Земуна. О осталим начелницима тог доба види Сопрона: „Monographie v. Semlin.“ стр. 505. До 1778. звали су се председници општине „штатрихтери“ а од овог доба до данас им је назив градоначелници.

Лугизам кнеза *Метерниха* угушивао је сваки слободан живот и покрет, варошке аутономије зависиле су од генерал-команда и биле привидне, али трговина је била ипак одрешених руку. И у овом добу, када није било ни слободе, ни уставности, ни јавног мњења, Василије Лазаревић вршио је своју тешку задаћу ипак колико се могао, да не буде ни омразнут и да не важи као угњетач народа, и ако није био орган народа него централистичке власти, која је у Бечу седела.

Као што већ горе напоменусмо, о пореклу Василија Лазаревића не зна се ништа. Па и његовој породици није много познато. Из варошке конскрипције од 1828—1835. из које смо и остале податке вадили разабирамо да је у то доба имао три сина: *Јована* (рођ. 1819.), *Александра* (1820.) и *Стевана* (1822.)

Јован је био касније фурир (војени чиновник), *Александар* аудитор као и отац а *Стеван* царински чиновник. У попису од 1852-1856. не дозаци више ни један. Можда су као чиновници где, год изван Земуна прементени. *Стеванов син Василије Лазаревић* био је у Сурчину трговац а умро је у Земуну 1906. без деце.

Живко Петровић.

У доба Живка Петровића био је Земун читава колонија српских сликара. У Земуну је живео сликар *Димитрије Брагоглић*, који је ту 67 година стар 19. децембера 1831. умро. Родно се дакле 1764. Ту је у то доба био и сликар *Коста Лекић*, кога је жена у Земуну 4. новембра 1836. год умрла. Најмлађи је пак међу њима био *Живко Петровић*, који је у Земуну 1805. рођен. Земун је тако рећи имао три српска сликара у један мах, и ова истовременост тумач је оног великог броја старијих слика, које се у српским земунским кућама налазе и данас.

Живко (а и Живојин) Петровић изучио је прве школе у Земуну. Отац му је био знаменити *Јован Петровић-Ковач*, један од првих тоција и окивања тоцова у доба Карађорђа. Маркантан лик Јована Петровића израдио је 1837. *Константин Григоријевић Данил*, такођер знаменит срп. сликар, иначе пријатељ Живка Петровића. Један дрворез овог одличног портрета налази се у срп. музеуму у Београду.

По оцу називан је и Живко: Живко Петровић-Ковач. Осим Живка имао је Јован Петровић Ковач још једног сина који се звао *Ђорђе*, а који је био председник апелације у Београду. Ђорђе је пак имао сина *Михајла Петровића*

који је био чиновник у Београду. Кћи Ђорђа Петровића била је пак удата за *Николу Бабовића*, који је у Београду био тако исто председник апелацијоног суда, као и његов таст Ђорђе Петровић пре њега.

Сликар Живко Петровић учио је сликарство у Бечу на академији, под унутетвом онда славног сликара *Раха (Rahl)*. По свршеној вежби дошао је Живко у Земун и ту се настанио. Ту је и умро 10. октобра 1868. у добу од 63 године од врућице, у данашњој римској улици, онде где је данас крило „Хотел-Централа“. Дошав из Беча где се је од прилике од 1829—1832. бавио, оженио се је 1833. године и у овом браку изродило више деце (Јована, Николу итд.) који су пак у раној младости поумрли.

По знању и умењу није Живко био велик сликар. Изгледа да није био ни одважан а да је као и многи знаменити сликарски дар утовуо у локалним наручбинама, које нису захтевале нове ствари и нове мисли, него се задовољавале копијама и приказима више шаренима и баналним. То се види нарочито из његове технике. Академско се сликање од самоуких сликара разликују у техници. А Живко Петровић је и ово потоње забаталио. Није му се исплаћивало да ниша, на је зато остао код прве израде, не упуштајући се да својим радовима улије и унутарњи живот,

коју сликарска вештина кад је на врхунцу знаде да улије и улива.

То се у главноме може рећи за његове оригиналне радове, у којима су до изражаја долазиле његове мисли, његов укус, његова вештина у слагању боја и груписању предмета. Али јер се у Земуну онда није више плаћало за оригиналан рад него за добру копију, то је Живко Петровић био и кописта. Ово готово више него оно прво, чицећи концесије наручивачима на рачун праве вештине. Отуда долази, да је код себе у радионици својој имао увек оригиналних полова *Константина Григоријевића Данила*, који је Живка волео и радо му из Великог Бечкереча своје радове на копирање шаљао. После смрти Живкове растуриен је један део ових радова по Земуну, где се није знало ко их је радио и држало да су то полова Живка Петровића. Кад се једном буде приступило пописивању уметничких полова у Земуну, наће се без сумње много ствари и од знатне вредности, рађених руком Данила, Павла Ђурковића, Димитрија Аврамовећа и Арсе Теодоривића, међу половима Живка Петровића, Димитрија Братоглића и Косте Лекића.

Ипак се може рећи да је Живко Петровић био знатан портретиста. Ту му је рад технички добар и солидан, и ако можда уметнички слаб.

Портрети, која смо видели лено су израђени, појединости тачне, цртеж добар, израз душе ваљан. Ово би нарочито рекли за ликове цара Франца и цара Фердинанда, који се у Земуну налазе. Лик Марка Николића млађег који се у дворани срп. цркв. општине налази биће да је такођер рад Живка Петровића.

Од других његових радова у Земуну ваља овом приликом споменути св. Саву у дворани срп. цркв. општине, на којој се слици виде све мане и врлине Живкових радова. У рим. кат. цркви у доњој вароши у Земуну била је олтарна слика од њега. То је била кенија Тицијанове „асунте“. Кад је 1898. ова црква оправљена одстрањена је „асунта“ и замењена другом. Слика је унета у просторије парохијалне зграде. Дали је тамо још, није нам познато.

Године 1838. сликао је Живко овдашњу рим. кат. цркву у парку, некадањем „Контуманцу“, али је од оног доба много промењено. Неке је послове израдио касније професор Александар Машић, брат чувеног сликара Николе Машића. Александар Машић био је у то доба професор на овд. реалној гимназији.

Колики је број Живковић слика није могуће установити, али узев у обзир, да је свој рад у Земуну почео око 1833. и да је умро 1868. дакле радио тридесет и пет година, биће да

је знатан, можда више стотина. Ово се мора усети и због тога, што се зна, да је живео искључиво од наручбина.

По целом се види, да Живко Петровић није крчио нове путеве српском сликарству, нити у ту вештину унео модерно уметничко осећање и приказивање. Дејства, која из његове умјетности извиру, ограничавају се на обичне границе те вештине. Не загревају здраво, не заносе, не изазивају ни чуђење ни усхићење, али нас добро располажу и уливају нам љубав према умјетнику који је био скроман и рекли би целог века и сиромашан. Онда је та умјетност код нас своје људе само исхрањивала. Једини је К. Г. Данил живео у раскошу. Живко Петровић није на себи опробао као други сликари начело, да предмет сликарства може бити само дело, него и корисно. И зато је као многи био и вештак али о — занатлија. Требао је да слика душе а он је морао сликати и — тела.

Прота Јефтимије Вукадиновић

После смрти прота *Аврама Живановића* (рођ. 1800. а умро 21. сеп. 1870.) изабран је за земуноског проту *Јефтимије Вукадиновић*. Од оснивања протопрезвитерата у Земуну он је у тој служби најдуже провео. По њега не чини зна-

менитим дужина службе, него друге ствари. Да разгледамо његов живот.

Прота Јефимије Вукадиновић рођен је 20. јануара 1833. у Силдашу у Бачкој од врло сиромашних родитеља. Отац му је био у месту ковач. Свршивши основне школе у селу, учио је гимназију у Врбасу, Осеку и Баји а 7. и 8. разред у Пешти. Свуда је био међу првима и важио као избиљан и способан ђак, који има будућности. То је показао већ као младаћ од двадесет година. Кад је 1853. син Платона Атанацковића бачког владике, Васа умро, држао му је надгробни говор.

У Карловцима је свршио богословију. Другови му бијаху *Ђорђе Бранковић*, потоњи патријарх српски и Светозар Поповић, каснији темишварски владика познат под именом *Пиканор Поповић*. По свршеној богословији био је учитељ у *Каћу*, одакле се преселио у *Нови Сад*. Ту је био на српској гимназији *изабран* за професора, предајући међу осталим историју и латински језик од 1847—1862.

У доба овог професоровања у Н. Саду ступио је у свештенички чин и 1860. произведен за ђакона. Године 1862. напусти Нови Сад и буде постављен за администратора парохије у *Мошорину* а за тим је за пароха у *Врбасу изабран*. У овом потоњем месту буде постављен за тихету и у мађарској некој гимназији.

Када у Земуну, како је горе речено прота Аврам Живановић умре, буде Јефимије Вукадиновић на његово место 2. априла 1871. за проту изабран. И на том је месту остао до своје смрти 4. (17.) априла 1906. Био је дакле земунски прота равно тридесет и пет година и два дана. Од 1760. када је од прилике протопрезбитерат из Сурчина у Земун пренет, био је најдуже прота земунски.

У Земуну је Вукадиновић наишао на доста несређене прилике и оне су трајале више од петнајест година. Страначке страсти, нарочито борба између ондашње клерикалне и народне странке дизала је таласе, који су и проту Вукадиновића дохватили, што га је често у неприлику доводило. Када 1879. буде патријарх Проконије у пензију отеран а администрацију патријаршије прими Герман Анђелић, налазио се прота Вукадиновић у тешком положају. По темпераменту био је мирољубив човек а по уверењу је био што се онда говорило „народњак“. У Земуну су пак били народњаци у већини. И прота је с њима држао, што му навуче непријатељство Германа Анђелића, који је међутим 1881. за патријарха именован. То је непријатељство трајало до смрти патријархове 1888.

По њави својој био је прота Јефимије Вукадиновић благ и питом човек, непријатељ

изреда и политичних страсти, пријатељ вештине, знаности и књижевности. *Био је човек дубоко религиозности без клерикализма*, који као што је он говорио, „броји колико човек иде у цркву и колико се пута крети“ а не води бригу о уверењу и поштењу човека“. Зато није активно учествовао у разним борбама којих је поприште био од 1871—1886. Земун, не напуштајући ипак ствар народа, када је требао свој глас дати.

Осим ових у ово доба ређих својстава, бавио се прота Вукадиновић и књижевношћу. Написао је књигу: *„Одбрана Православља“*, затим *„Молитвеник за потребу православног Српкиња“* и издао *„Духовне Беседе“*. Осим тога писао је више пригодних и омањих ствари.

Када је у пролеће 1890. темишварски владика *Ђорђе Бранковић*, његов друг из богословије изабран за архиепископа карловачког, митрополита и патријарха зрнеког, био је *Јефтимије Вукадиновић*, озбиљан кандидат за владикау темишварског. О томе су вођени преговори с њиме. Нема сумње да би прота Вукадиновић у синоду био један од најспремнијих владика. Али се најпосле ствар разби о једну незнату чиницу, која са владичанством никакве везе није имала. На место прота Јефтимија Вукадиновића (који је дуго пре тога био удовец) изабран је парох *Светозар Писовић*, онај други друг про-

тин из богословије, који узе име *Никанор Поповић*, што Јефтимија Вукадиновића јако разжали. Од тог доба био је он против патријарха Бранковића, и ако у великој народној борби против њега није нигде активно учествовао. Бранковић је владичанство Вукадиновићево, по речима његовим, осујетио.

Као свештеник и прота земуњски био је у Земуну поштован и од великог угледа код народа и власти. Тајна противност против патријарха Германа и Бранковића, појачала му је симпатије код многобројних противника обојице не бивши пак непосредни извор истих. За његов положај према патријарсима као проте то је значајно било.

Као књижевник био је и у „Матици“ српској од угледа. Био је више пута биран за члана књижевног оделења. Његов „*Молитвеник*“ и данас је православним Српкињама за пркву најмилија књига. Он се употдебљава по свима крајевима Српства. Краљ Александар I. одликовао га је командирским крстом ордена св. Саве 1902. године. Био је и члан архидијецезалне конзисторије и дуго година управитељ српских вероисповних школа у Земуну, један пут у ванредним приликама и председник срп. црквене општине.

У политици је био како већ споменуемо у

позади, опрезан, неодлучан и ако у души варо-
дни човек. Али је то било поље које он није ма-
рио и на коме се није осећао сигуран. У раз-
говору са писцем ових редова, сранио је прста
Вукадиновић једном *земљиште политике са ле-
дом „на коме, како рече, људи често руке и но-
ге па и врат ломе“*. Па је зато то земљиште из-
бегавао. Када 1890. постаде чланом срп. нар.
црквеног сабора у Карловцима није излазио у
прве редове. Сабор, који је 1890. изабран, имао
је да буре на место 1888. умрлог патријарха
Германа Анђелића новог патријарха. Из Земуна
су били на том сабору др. Теодор Недељковић
и прота Јефтимије Вукадиновић, као оно 1769.
код избора митрополита Јована Ђорђевића: Мар-
ко Николић старије и прота Василије Остојић.
Др. Недељковић изабран је за град Земун, про-
та Вукадиновић биран је од свештеничких би-
рача среза. Обојица су гласала за темишварског
владикау Георгија Бранковића, који је за патри-
јарха изабран.

И као човек и као свештеник и као Србин
и као научењак имао је прота Вукадиновић
ретких својстава. *Његова ученост била је голе-
ма*. Био је класично образован, знао је истори-
ју, био је богослов добар и познавао је старе
писце. Говорио је осим српског језика мађарски,
немачки и латински, разумевао је и старо-грчки,

и познавао је и књижевност ових језика. Као свештеник је био либералан и широког погледа. Догматичко поље, на коме са толико свештеника не зна кретати, за проту Вукадиновића није било неугодно. Он се на њему кретао са великом сигурношћу и — *либералношћу*, не напуштајући поље богословске науке али и не тражећи да сви људи буду — догматичари. „Наша (свештеничка) задаћа је, говорио је он, *да учи црквену истину, а није да их чини вероватнима*“. Са богословског гледишта имао је право.

При свем томе могао се човек с њиме разговарати и о француским енциклопедистама. Познавао је добро Русо-а и знао је његов утицај на догађаје пре и после 1789. Он је звао науку о сазревању догађаја помоћу оног што се пре њих збило. Развој догађаја у нашој срп. цркв. аутономији тумачио је (он историчким путе помоћу оног што се пре тога догодило. То је био Дарвинизам на пољу историје, цркве, аутономије, политике и нашег црквеног живота. Ништа се не збива за себе, него све иде у вези са догађајима и особама. Историја општа, црквена, народна, локална и т. д. све је то карика, великог и големог ланца, који обухваћа цело људство.

Милош Радојчић.

После 1848. наступио је општи преокрет у животу српског народа у земљама угарске круне. На свима пољима појавише се нови људи и код свију се онајала тежња, да се ново ствара и да се са старим кида.

У колу ових *нових људи новог доба* био је и каснији земунски варошки физик *Милош Радојчић*. Рођен 1820. у Пригу од оца Караламиције, у оно доба врло сиремног свештеника, свршио је у своме родном месту основне школе. Стеван Стратимировић био је у то доба српски архиепископ и митрополит.

После тога одведе га отац у *Карловце у гимназију*, где је шест разреда свршио. Седми и осми разред слушао је у *Сегедину* а медицину у *Пешти*, где је 1847. промовисан за *доктора медицине*.

Одмах иза тога настао се у *Панчеву* и ту почео лечничку праксу вршити. *Константин Пејчић*, који је онда био панчевачки физик и и на далеко чувен лекар, ишао је Радојчићу на руку. И Пејчић је био Срџамац као и Радојчић. Ту обојицу нађе 1848. година и обојица се придружише народном покрету, коме је на челу стајао патријарх Рајачић. Када је те године сабор у Карловци сазван, буде Милош Радојчић у свом родном месту *Пригу* за *посланика иза-*

бран. На овом сабору били су за секретаре међу осталим изабрани Ливије Радивојевић, каснији председник хрват. стола седморице и Милош Радојчић. Радојчић је водио перо у II., III. IV. и V. седници ове народне скупштине.

Када се српска војводина прогласи и присуши њеној и њених финансија организацији, буде Радојчић позван да у војсци преузме санитетски ресор. Генерал Стратимировић позове га 19. јуна 1848. у Карловце и повери му организацију војних болница у Карловцима, Иригу, Сентомашу, Чуругу и другим местима војводине. Радојчић се посла прими и учини све што потребно и по ондашњем ступњу медицинске знаности могуће било. Тим радом предуврди он ширење колере и врућице које су се после болести услед рата појавиле биле. После ових успеха буде 20. октобра исте године од војводе Шувљика и патријарха Рајачића *за шефа санитета српске војводине именован*, које је место задржао до наступа нормалних прилика. Идуће године позван је од владе српске војводине и у политично веће њено. У декрету од 4. фебруара 1849. назива се Радојчић *„совјетником по струци политическој правителства војводине Српске“*. Декрет је потписао сам патријарх Рајачић *„управитељ војводине“*.

Када се бува утиша и Аустрија управу,

правосуђе, финансије и санитет од српско војводине у своје руке преузе, врати се др. Радојчић својој пракси у Панчево. Али ту неостаде дуго. У новембру или децембру 1849. пређе у Земун, где га 1850. ратно министарство у Бечу именовало за физикуса војног комунитета Земуна. За заслуге на пољу војног здравства у год. 1848—1849. изречено му је царско признање. И власти војводине и генерална команда у Темишвару виделе су, колико се је за време рата војводина за санитет бринула и какав је труд шеф истога за постигнуће тога циља уложио.

У Земуну наставио је др. Радојчић онде, где је у Панчеву прекинуо. Ту се оженио 1855. са Маријом Кривопац из Руме, из кога је брака давашња земунски лекар др. Кости Радојчић и Јелена из Бенко уд. Фрање из Бенка бившег апотекара земунског.

Године 1861. и 1865. год. биран је за сабор у Карловцима. Овај потоњи сабор састојао се, како је познато из два дела. У првом делу 1864. изабран је 5. августа 1864. администратор Самуило Маширевић за српског патријарха, други део 1865. био је такозвани „*расправни сабор*“. Милош Радојчић био је међу крајинским заступницима једини из грађанског стањења, остала 24 били су официри. Код избора гласао је за темишварског владуку Маширевића, који је, како

већ споменуемо, за патријарха изабран. Године 1872. одликован је Радојчић витешким крстом ордена Фрање Јосифа.

Но др. Милош Радојчић није се бавио само само медицином. Као сви млади људи оног доба, писао је песме и правно оде. Год. 1843. написао је песму под насловом „*Српска Зора*“ која је у Будиму штампана, кад је онде први пут св. Сава свечано прослављен. Када је 1843. умро архимандрит манастира Крушедола *Димитрије Крстић*, написао му је Радојчић као лекар посмртну оду, која је тако исто штампана.

Из природописца написао је Радојчић расправу под насловом „*Кратки преглед чудних промени наше земље*“. Озим геологије бавио се он и римском историјом, односећи се на Срем и прикунио за историју Земуня доста и данас доброг градива. Њиме су се касније земунски историјописци Сопрон и Петар Ст. Марковић у својим монографијама града Земуня служили. Та расправа Радојчићева штампана је 1876. у листу „*Граничару*“, који је Јован Павловић у Земуну уређивао под насловом: „*Црте из повеснице Срема с обзиром повеснице вароши Земуня*“. У броју од 29. јануара 1876. почела је излазити а прекинута је с бројам 15. исте године. Тота дана престао је наиме „*Граничар*“ излази-

ти. Када Јован Павловић 18. марта 1876. поче „Новог Граничара“ издавати, настави Радојчић историју Земуна у истом одмах код 1. броја од 18. марта 1876. али је овет прекиде 20. јуна исте године у броју 14. Стоји до душе да ће се „наставити“, али наставно је није.

По материји *обуздваћа она скоро целу историју Земуна*. Почиње са добом поставља места за доба Римљана а завршује се битком на Сенти 1697. Дали је писац доведе само дошао или историју до 1848. дотерао није видљиво. Али је израда добра, језик чет и распоред zgodан. Да богме да би се данас предмет дао друкчије изградити, али како је од 1876. до данас много што шта разбиетрено, може се иначе рећи, да је ова прва прагматичка историја још и данас употребљива. Могло би се казати да је *Милош Радојчић био први историчар земунски*. Од њега је много старији Димитрије Давидовић, али он није писао локалну историју, него историју српског народа. Каснији месни историчари Игњат Сопрон и Петар Ст. Марковић предмет су на широј и новој основи разради и.

Из медицине писао је Радојчић „*Кратко поученије о колери*“. Расправу ову написао је 1848. као шеф санитета српске војводине и она се онда бесплатно по народу раздавала⁴ да се епидемија сузбије коју је у то доба владала.

Осим тога држао је касније у Земуну више пута предавање из хигијене и против алкохола.

Мимо тога написао је он и политичну једну књижицу под насловом „*Глас једног Србина о војводству српском*“, која је у оно време због своје слободоумности, отвореност и језгровитог садржаја изазвала приличну сензацију. Књижица изашла је без ознаке аутора као што је зајатојено и име и код историје Земуна. У шездесетим и седамдесетим годинама XIX. века писао је Радојчић и друге ствари по политичним и забавним листовима и то понајвише хигијенског и повесничког садржаја.

Више се пута Радојчић заузимао и за чисто локалне интересе земунаке. Бивши на сабору у Карловцима 1865. радио је код председника сабора Филиповића да се у Земуну оснује трговачка школа. Као што је познато та је жеља Земунаца много година после смрти Милоша Радојчића остварена. У сачуваном писму Василија Васиљевића од 20. марта 1865. изриче му Васиљевић захвалност Земунаца на труду и заузимању. Данае би изневадило да се чује, да је српски сабор узео иницијативу за оснивање ове школе, којој је имао у помоћ притећи српски школски фонд, који је 1794. баш у ту сврху од ондашњих Грка и Срба земунаких основан. — Кад се 1860. радило о томе да се оснује прва

грађанска читаоница у Земуну, био је и др. Радојчић међу оснивачима, на је саставио и штатуте за исту. Просторије је дала српска цркв. општина у својој школској згради у порти богородичне цркве.

Др. Радојчић био је познавалац и поштовалац Вука Стефановића-Караџића и Бранка Радичевића. Кад год се један или други у Земуну бавио, онсетно би физикуса варошког, који се заносио за истим жељама, мислима и идеалима којих су били носиоци Вук и Бранко. И ко би се отео од те струје, која је загревала читаву ондашњу генерацију и у свим правцима дошла до израза.

Др. Милош Радојчић умро је у Земуну 29. Јула 1879.

Димитрије Орељ.

У мирним временима тих и благ, добар и скроман, у бурнима безобзиран и звер, која не зна за друго доли да људима улива страх и читавим крајевима трепет. То је у кратким потезима историја *Димитрија Ореља, комесара војводине год. 1848.* а касније великог бележника земунског. Има бурних времена, када су и оваки људи потребни и благодат за јавни поредак, као што онет има мирних, када су са првим свој-

ствима сувишни и опасни а са обичајима корисни и нужни.

У Димитрију Орељу била су ова протусловна својства у једнакој мери развијена. У мирнима добра, у бурнима противна. Поред човечанских осећаја растла је бруталност. У обрану закона служио се безобзирном силом и гасио закон. Кад је требало стверити ред погазио је поредак. Једна противност угушивана је другом. Да богме, то је било 1848. г., кад су све!страсти биле усколебане, кад је родољубље врло, кад је све тумбе окренуто. *Тако је доносило време, у коме се није могло друкчије радити и живот човечији није много вредио*, када су одлуке брзо донашане и иза њих без апелације оно што су ове одређивале и назагале одмах изводило. *То тумачи живот овог чудног човека, од кога је цео Срм 1848. стрепло а који је у Земуњу касније био нигом и мек чиновник.*

У његовом се животу видело, како се нарав и карактер човека у бурним временима мења и како се у њему развијају својства, која му дотле не бијаху позната, како човек постаје други и како та нова својства изгуби, како необична времена престану и обично доба наступи.

Димитрије Орељ родио се 22. фебруара 1814. у селу Белегишу на Дунаву, не далеко од Земуна. Ореља има у Србији, Лици, Босни и

Далмацији. Много школа није учио, у Ст. Павови, Гелубинцима и војену школу у Митровици. Али је имао природан дар, *да разуме прилике и да у њима нађе ону силу из које оне извиру.* У Митровици је служио у војеној служби од 1831—1834. затим је измаширао у Тирол, камо су Сремци послати. После повратка дође опет у Митровицу и ту *начини официрски испит*, не могући добити девет година официрски ранг. Осим тога служио је у Моровићу и Адашевцима а најиселе у Старим Бановцима. Ту немирнога човека нађе год. 1848.

Када се о томе радило, да Срем своје заступнике на хрватски сабор изабере и у Загреб пошаље, буде Орељ на скупштини државој у Митровици 15. (27.) маја 1848. изабран. Човек у војеној униформи и малом рангу, тако је био у Срему познат и популаран, *да му у Митровици не беше противкандидата, и ако Митровица беше седиште регименте и високих царских војених власти.*

У Загребу се Орељ представио патријарху Рајачићу и с њиме се у Срем вратио. У томе се распламтио огањ преврата не свима странама и почели из њега излазити људи који су њиме загрејени били. Већ се видело, које за које место и куда догађаји воде. Поред одушевљења за ствар коју су Ђесаревици бранили, дође оду-

шевљење за нередом, непокорност, безакоњем, одпором против власти и — *анархијом*. Пошто је редовита царска војска Срем напустила да се против преврата бори, остадоше само локалне власти. И од њихове добре воље и мршаве снаге, зависно је правни поредак.

Али се на брзо власти нове војводине уверише да *анархија све већма узима маха*. Читав низ сремских општина не хтеде пореза плаћати, попови не добијаху анд, несигурност правна оте маха и по друмовима се појавише хајдуци, који без разлике почеше пљачкати и робити. Томе се нико није надао, власти нове војводине беху у највећој неприлици.

Неко уиозори патријарха Рајачића на *Димитрија Орела*. Појмови о његовим способностима не беху јасни и величина опасности у којој се Срем налазио голема. Најпосле се правитељство одлучи да га именује за комесара сигурности и да му преда *неограничену власт, да успостави ред*, кога више није било и за који се држало да је немогуће успоставити га. Орел преузе власт и крене се у Темерин, а од онуд дође у Срем у *логор код Бешке и код Сланкамена*, у коме му стиже глас да је (8. септембра 1848.) добио ранг официра.

Одатле се, у новој царској униформи, упути у села, из којих је стизала вест да су не-

покорна, да је у њима овладаља анархија и да неће да слушају. Са собом је повео 40 сигурних момака а придружише му се и велики судица *Јован Маринковић* и секретар народног правосудја *Јован Живковић*, каснији подбан хрватски. Суд, полиција, војена власт и извршни апарат био је на окупу. *Апелације није било, што ови реше извршивало се с места.*

Не потраје дуго а оно се у народу рачу, да путујуће правосудје неумољиво ради и да осуде које изриче с места извршује. „*Комесар га јаван поредак и мир*“, то је био назив Димитрија Ореља, нема обзира ни према коме и кога доведе пред суд, тај је и суђен. Страх овлада у свима општинама и кад се је Орељ у бунтовно село појавио, звонила су звона и дрхтале власти. Многа глава паде, небројени одоше у тавнице, још више беху телесно кажњени и суђени на глобе. Ко је воле крив умаче у горе и шуме, ако је зато времена имао. Орељ се појављивао изненада са својим момцима и одводио кривце суду или им сам — судио.

Свет дође к себи, општине почеше најтачније своје функције, хајдуци који нису похватали и убијени или им за име власти не саенадоше⁶ вратише се својим кућама или се таворише под туђим именом. Чувени хајдук *Урош Гојковић*, који је био господар Ирига и целог котара

а од кога је и сам Орел зазирао, буде ухваћен и 6. априла 1849. код Ирига стрељан. С њиме и његови другови. Хајдучија је била угушена и ред успостављен. Није било више непокорних општина а још мање несигурнокт друмова. Немири у Јаску и Бешенову беху крваво угушени. Име Орел било је тако страшно, да су њиме децу плашили и да су и она се одмах умивела кад се је с њиме претило (в. живот његов „Застава“ 1894. бр. 148., затим „Браник“ 1896. бр. 45—50., и „Ново време“ 1901. бр. 40.)

После буне буде Орел намештен код компанија у Ст. Пазови, Новој Пазови, Војки и Хртковцима као официр. Компаније су онда вршиле општинске управне послове. Најпосле га главна команда у Темишвару 21. јануара 1851. умирови јер да бајаги није више за војену службу али му се обећа „цивилна служба“. Четири године касније добије занета службу у Букурешту где се је аустријска војска усљед кримскога рата налазила. Пошто се овај рат сврши, мораде опет у „мир“ ићи. Најпосле наместише га као *магистратског саветника код магистрата у Земуну*. То је било 1860. а од тог доба остао је у Земуну пуних четрдесет година, где га најпосле 15. (28.) маја 1901. као старца од осамдесет и осам година смрт снађе. Од 1. маја 1863. био је „*колунигетски адјункт*“, у коме својству

остаде девет година, док најпосле почетком 1872 не по таде великим бележником земуњским, које је место вршио три године. Концем 1874. оде у пензију пратећи живо догађаје до неколико година пред смрт. Живео је дакле као пензионирац пуних двадесет и шест година.

Као варошки велики бележник истицао се је Орељ више пута нарочито 1872—1874. Кад се је радило о снајању крајине хрватско-славонске са Хрватском, долазила су у прегрес и државно-правна питања о положају Земуња и крајине. Том је приликом требало разлучити и нека питања војених власти од грађанских. Орељ је знао наћи згодна становишта за град Земуњ и чувати његове интересе.

Димитрије Орељ није био како се види, ниш човек књиге ни студија. У бурним временима избила су код њега својства необичне енергије, која се обично јављају код људи необичних времена. Наравна бистрина ума његова заменила је књигу и науку. Сва та својства изгубила су се у обичном добу и начинила од њега вредна и озбиљна чиновника. При свем том остао је до смрти свеж, прилебан и није изгубио додира са савременицима. То је била већ трећа генерација коју је он доживео. Она га није више знала ни познавала, али је он знао њу. Они који су га пак познавали, ценили су његов рад и

гледали у њему одломак, давно прошлог бурног времена, када су се карактери мењали и из догађаја своју снагу црпили. Јер има две врсте историчких карактера: који из посматрања и други који из делања постају. Код првих утичу и други фактори на развој њихов, код потоњих самоненосредан додир са догађајима. А ови су потоњи оригиналнији и јачи. У ове спадао је и Орељ. Његов рад чиновнички био је само сен његове особе. Орељ је као оригиналан карактер изчезнуо одмах по наступу нормалних времена.

Јаков Миланковић.

Јаков Миланковић родио се 18. октобра 1832. у Срем, Карловцима. Отац му је био *Мојсије Миланковић*, парох карловачки који већ 1840. умре. Тако остаде Јаков Миланковић као дете од осам година без родитеља.

Пошто је био бистар и разборит дечак, доведе га тотор после свршених основних школа у гимназију карловачку, где шест разреда сврши. Више разреда онда у Карловцима није било. По свршеном шестом разреду слушао је *филозофију*, како се онда седми и осми разред зваше, у Пешти, где је 1853. положио испит зрелости. Затим се уписа на *медицинском факултету у Пешти*, где је од октобра 1853—1858.

медицину као питомца онда владајућег српског књаза Александра Карађорђевића слушао. Године 1859. промовисан је за *доктора медицине* а те исте године принуђен је на полагање *доктората филозофије*, што је онда могуће било.

Овако спреман одлучи се да дође у Земун и га ту праксу одпочне, дошав овде у јесен 1859. На овај се корак одважио услед смрти два земунска лечника. Године 1859. умро је у Бечу *др. Ђорђе Пантелић*, а 24. априла 1858. умро је у добу од 58 година *др. Нестор Месаревић*. Остао је био од српских медицинаре само *др. Милош Радојчић*, који је био варошки физикус.

Тако заузео Миланковић места Пантелића и Месаревића, дошав, што се каже, баш као што треба. Да га сви слојеви добро примише, разумело се по себи. А Миланковић је имао у то и својства друштвена која свака врата отварају. Годину дана после доласка Јакова Миланковића у Земун досели се и адвокат *Матија Ивић*, што живот у Земуну подиже. Ивић је имао великих врлина и био необично спреман правник.

Неколико година провео је Миланковић само у вршењу медицинске праксе. Од 1848. па до 1861. било је у крајини подицуно политично мртвило, *Никаквог јавног мишља и странака, никак-*

вих политичких новина, никаквих политичких мисли и амбиција. Чак никаквог политичког локалног живота. Мртвило на свим пољима.

Тада дође онај знаменити сабор од 1864-1865. кога рад унесе бар код Србаља неки живот. Познали рескрипт од 10. августа 1868. дао је Србима у земљама угарске круне права да се просветно организују. И тиме наступи нов живот, ако не у великој политици, а оно у појединим местима, међу којима је спадао и Земун.

У Земуну се од 1848. први пут осети неки блажији покрет и нека врста политичког осећања и разабрања, коме је др. Миланковић дао *уз то и јачи импулз*. И он је утицао на цео варошки живот. Миланковић постаде вођом међу Србима. Сладак и речит, опрезан и гладак, *знао је он за своје идеје заинтересовати све слојеве*, не излажући се непогодностима, које су од стране власти по који пут избијале и такав покрет сузбијале. Његови пријатељи су његов рад узимали као свој, не знајући управо да су само органи и извршитељи његових мисли и намера.

Када се рескрипт од 10. авг. 1868. поче извађати и српска аутономија постаде извор новог народног живота доби др. Јаков Миланковић велик утицај на местне прилике. Године 1869. постаде он директором српских школа у Земуну. Српски су учитељи у то доба добивали своје

декрете од варошког магистрата и примази плату на варошкој благајни.

Миланковић се стаде заузимати да српске школе пређу у управу срп. црквене општине. Посао му је олакшавала та околност, што је 1869. изабран и за председника срп. црквене општине, које је место до априла 1875. обнашао, када је дао оставку и на његово место изабран Алекса Д. Јовановић.

Његово заузимање за српске школе и просвету имало је великог успеха. Влада у Загребу пристаде да се српске школе излуче из делокруга градске општине, Србима само субвенција даје и да учитељи буду од српске црквене општине исплаћивани. Услед овог назида српска црквена општина године 1873. сопствену школу у горњој вароши и српски учитељи постадоше чиновници срп. црквене аутономије. И варошка општина и срп. црквена беху задовољни. Са вароши снаде један терет а Срби постадоше господари својих школа.

Ова аутономна операција била је пак само зато могућа, што је Миланковић од године 1871. па до 1877. био члан варошког заступства. У том свом својству утицао је он на укупни варошки и политичан живот. Као варошки представник водио је он главну реч у заступству. Градски начелници Коча Петровић и Светозар

Јовановић били су његови органи. Сам варошки правозаступник Матија Ивић, није налазио за потребно да велики утиљив Јакова Миланковића ограничава. То и не би могао, јер је Миланковић био у истину моћан човек. Његова мајсторија знала је своје жеље, мисли и планове улити заступству, да је ово те туђе ствари сматрало својима, не знајући за извор њихов. А Миланковић није имао амбицију да се сазна, да је он отац свих важнијих закључака. Он је волео ићи око брега а пустити да се други пењу, зноје и муче до виси.

Ипак је било ствари где су и његове жеље биле видљиве. То је било у питању *крајинске жељезнице*. Земун је желео да се споји са споји са осталим светом а та жеља загревала је целу хрватско-славонску крајину. Хрватски патријота и варошки правозаступник М. Ивић нацисао је о томе био једну брошуру и варош се точила у помисли, да жељезница буде у Земуну и да се њом може доћи до — Реке и мора. Командујући генерал у Загребу *барон Антон Милинори* желео је ову жељезницу такођер. Миланковић је заступао ствар у заступству а Ивић ју подупирао по земљи, у којој је такођер народ желео да се са осталим светом споји. Ствар најпосле сазре и варошко заступство у априлу 1875. закључи, да се на Реку пошаље велика

депутација цару, који ће онде у мају бити, да пожури градњу крајинске жељезнице.

Ствар је касније потпуно успела. Земуну пође за руком да загрије целу крајину. Дана 2. маја 1875. примљена је та крајинска депутација од 27 чланова и цар обећа, да ће се жељезница извести. То је данашња жељезница Земун - Индија - Брод - Загреб - Горњи Карловац а одавде до Фијуме. Било је великих запрека, али су најпосле 1881—1884. свладане. У тим годинама је добар део те пруге изграђен.

У оној знаменитој депутацији земуноској били су осим градоначелника *Светозара Јовановића* још др. *Јаков Миланковић*, *Матија Ивић* и *Стеван П. Марковић*. Осим Земуна заступљени су били: петроварад. округ, варош Брод и округ, градишкански и баназни округ. Депутација је предала меморандум датиран од 30. априла 1875. а пред царем држао је за све говор др. *Исмаил Брлић*, адвокат у Броду, касније знаменити члан хрв. сабора. Тако је Земун допринео нешто за градњу те пруге којој су темељи да богме положени на берлинском конгресу 1878. када је балканским земљама. наложена градња пруге Београд-Софија-Цариград.

Кад се депутација у Земун вратила и царски одговор донела, или су сви задовољни. Локални патриотизам држао је, да је све заслуга

депутације и њени чланови су били зављени, Нарочито Јаков Миланковић.

То се најбоље видело идуће године, која је по живот Јакова Миланковића значајна. Када 23. јуна 1876. градоначелник Светозар Јовановић мораде дати оставку, *буде у седници од 30. јуна Јаков Миланковић за градоначелника скоро једногласно изабран.* То је био најзначајнији дан у животу његову. И грађанство се без разлике вере и народности обрадова. Миланковић је био умерен и либералан човек, пун такта и обзира, да богме и mudar и лукав. Сви очекиваху, да ће напустити ера локалног уснеха и доба рада на свим пољима. Цела је политика била локална, јер крајина није била у то доба у хрватском сабору заступљена. То је дошло тек 1883. године. У секундици веће политичне арене, био је цео рад и била свака борба локална.

Али је избор Миланковићев био узалудан. Од генерал-команде у Загребу не дође никад потврда и Миланковић не напусти никад службу. Српско-турски рат од 1876. сиречио је све. На место градоначелника дође краљ. комесар Били. И његова служба трајала је од 1876. до 1877. Он је спремао изборе нове. У томе дође лето 1877. Током истог отиде у мир варошки физик Милош Радојчаћ. На његово место буде изабран др. Јаков Миланковић. *За осам дана*

дође и потврда. Тим је решено и питање градоначалства. На место Миланковића буде за градоначелника Стеван П. Марковић изабран. Нормалне се врлике повратише.

Још је неко време после тога био др. Миланковић од услива, али је исти био мањи. Као варошки чиновник није се могао више мешати у многе послове. И што је било, то је у са свим уском кругу било. Тек је главно било прошло. Кад је у марту 1883. први пут Земун свог заступника у сабор шилао, Миланковић је био већ повучен. Његов велик лични углед остао је нетакнут, његов политички био је мали, а и сам је опреза ради бежао из политичних струја, у које чиновник није смео улазити.

Умро је 30. Септембра 1883. оставив за собом удову Софију рођ. Ђорђевић из Перлеза, с којом се 1867 оженио. Брак је био без деце.

Тодор Боснић.

Људи из Достојевског. То су били *Димитрије Орел*, чији живот већ описасмо и *Тодор Боснић*. Селаци и један и други. Мало науке а много нагона за дела. Из два села сремска, која су једно до другог лежала, из *Сурдука* и *Белесиша*. И обојица војници из крајишког пука петровградског. У бурним временима створени за рад и рат, у мирним питами и пријатали друштва-

ног поретка. Вечите снаге природе, стварају непрестано нове ситуације, особе и незгоде, да из њих опет нову снагу црпе. Из незгодне године 1848. уче се нове генерације и из њих црпе снагу и науку још и данас.

Међу људима који се 1848. појавише, био је и Тодор Боснић. Подунирао је покрет народа и стао свугди на браник постојећег стања. Када *мајска скупштина* (1. маја 1848.) прогласи успоставу војводине српске, Тодор Боснић осети у себи позив, који многе људе у тешким временима обузима, да раде и да се покрету на чело ставе. У Мађарској је прсврат био у пумом јeku а на Србима је било да му се придруже или се против њега изјаве. И Срби се за чудо изјавише за потоње.

У том добу био је Тодор Боснић у Загребу. Петроварадинска регемента требала је ићи у Италију, да државу од тамошњег нана даја брани. У Мађарској је царска ствар хрђаво стајала и Срем је био у великој опасности. А сремски синови требали су ићи у Италију да тамошње земље бране а напустити Срем, где је највећи перед овладао.

У Загребу се овда налазио као народни депутат Димитрије Орељ, кога је 15. (27.) маја 1848. *скупштина* у Митровици за хрватски сабор изабрала. *Боснић се договори са Орељом* и оба беху тога мњења, да је неупутно бранити Италију а напустити Срем да га непријатељи упроцашћују и пљачкају.

Али је тешко било ствар извести. Војена наредба гласила је да Сремци морају ићи у Италију. *Ко је против тога хтео радити, био је*

бунтовник и тога је чекала сигурна смрт. Боснић пак предузе при свем том корак, који нико не држаше могућим. У другом varaдинском батаљону изроди се у Загребу побуна војена, која обузе и друге војене групе. Други сремски батаљон закључи, да не иде у Италију, док се сваки час очекивао нападај командијубег генерала у Варадину, Храбовског, на Карловце.

У овом покрету био је коловођа наредник Тодор Босчић, кога су сваки дан царски генерали могли уапсати и пушкарати. Сам командуюћи врховни генерал, Бан Јелачић био је у недоумици шта да са сремском војском почне. За таку инеубординацију била је по милитарним законима смрт одређена.

Али се смртна казна није смела нити могла извршити. Сам земаљски сабор био је пре за обрану домовино *а тек онда за заштиту талијанских земаља.* Најпосте се реши бан, да сремски II. баталијон врати у Срем а бунтовнику опрости тешки преступ. Народни заступник Димитрије Орељ заузео се за свог земљака и пријатеља код бана а помагао га је и граф Алберт Нижан млађи. Бан опрости изгред и Сремци се почеше враћати у убрзаним маршевима (жељезнице не беше) из Загреба у Срем.

У Броду их дочека изасланик генерала Храбовског и поче наговарати да се у Италију врате и не иду против Мађара. Капетан Растић хтеде послушати, али Босчић надвлада. *„Куда ћете, говорио је он војницима, да браните Италију а у Срему да Вам непријатељ куће пали и фамилије робн?“* Подржа мегдан. Сви официри морадоше војску слушати и најпосле после

марша од 10—12 дана стигаше Сремци у — Срем. Дело је изведено највећом смелошћу. *Бунтовни наредник постао је у путу командант трупе и довео Сремце сретно у Срем, где је устанак изазвао највећи неред и анархију, коју је ваљало сузбити. То је преузео Димитрије Орел, који је од прилике јуна 1848. у Срем дошао и ту од правитељства војводине добио генералну пуномоћ да ред успостави.*

Када Боснић са својом војском дође у Карловце, поче народна ствар ићи новим правцем и српска помоћ Аустрији доби други вид. Устанак на југу Угарске наиђе на храбру и одважну војску, којој је тешко било одолети. *Боснић буде именован за народног капетана и упућен да иде у Сентомаш („Србобран“). Војвода Стеван Шуњицац уверио се да је ствар у добрим рукама.*

На *Сентомашу* било је крваве борбе и великог јунаштва са српске и мађарске стране. Сремци се сјајно и херојски држаше. Тодор Боснић био је неустрашим и неодољив. Храбрио је и предводио своје људе и одбио много већу мађарску силу у више пута. На сентомашким бредима лила се крв као вода али са није одступало. Мађари су одбијени. Боснић задиви и војску и народ и правитељство војводине. Тодорко јунаштва људи нису видели, онолико крви није скоро проливемо.

Правитељство војводине у свом извештају о догађајима у Срему, јужној Угарској и особито о борбама око Сентомаша, нарочито истиче херојизам Тодора Боснића. Цар га *одликова златном медаљом за храброст, а именован* (сеи-

тембра 1848.) *ц: кр. подпоручником*, децембра 1848. преко реда поручником а брзо затим *ц. кр. капетаном*. Одликовања су била нагла али и заслужена. Где год је Боснић пре и после Сентомаша долазио, био је међу првима. Где је год командовао, компанију или баталијон, свуд је био страшило непријатеља, коме је обично велику штету наносио. Патријарх Рајачић и војвода Шућњикац Боснића су више пута одликовали.

Кад се буна угуши, буде Боснићу одређен гарнизон у Ломбардији где је од 1850—1853. у разним местима код регуларне војске био. Али му се онде није седело. Желно је да се кући врати, а таким се жељама ондашње војено правитељство није обично противило. Није марило национализам у војсци, а Боснић је био човек из народа и то својство свугди истицао. Дошав у Срем 1854. настани се овде у *Старим Бановцима на Дунаву*, где је код компаније наменен био. Затим оде у мир, оставши у Старим Бановцима до године 1869. или 1870.

Године 1870. досели се у Земун, где у њих петнајет година остаде и где га најпосле смрт 10. маја 1885. нађе. У Земуну живео је Боснић са свим повучен, могло би се рећи у заборава, док је његов друг из године 1848. Димитрије Орељ неко време важна мeste у општини заузимао. Само је мјал њих знало живот Боснићев. Он се није истицао и живео самачки, незадовољан и несрећан у породици, где га је зла коб пратила. Та лагана мука болела је јунака, који је већа зла видео и с већим хероизмом сносио. Његова кћи је душевно боловала а

њени јади су и Боснића пре времена скрхали, што не могаше Ђулад на Свентомашу учинити.

Боснић је по рођењу био Сремац. Родио се у селу *Сурдуку* на Дунаву 1813. у сељачкој кући. До Сурдука је Белегинш а ту је био рођен Орељ. У селу је учио основне школе а за тим немачке у Старој Пазови. У добу од петнајет година ступио је у војничку службу (1828.) а године 1831, измаширао је у Италију први пут. По повратку 1833. дошао је у Старе Бановце и ту провео у служби компаније истог имена више година. Стари Бановци су била у петроварадинској регменти, која је седиште имала у Митровици. Поједини су људи у равну наредника у оном добу знали служити врло дуго, само да се не врате у првобитни сељачки живот. И војене су узети радо оваке подчастнике задржавали у служби, јер су звани администрацију компаније, која се обично састојала из 3—4 села.

У таковој служби био је Тодор Боснић, када га 1848. буна вађе. Изгледа да се је у том моменту налазио негде у Италији, која је онда под Аустрију (Ломбардија и Метачка) поднудала и да је у почетку премештен у Срем, затим одпремљен у Загреб и да га је ту затекла наредба да онет иде у Италију. Али се он томе противио и Сремце или бар један део од тог пута задржао. Шта се је иза тога збило, неприповедано је горе.

Боснић је био човек из Достојевског. Из сељачког друштва, диже се тек нешто над обичним у војништву, унада војничком побуном властима у очи, долази у опасност да буде стрељан

и уништен, маршира својом труном у Срем, долази код Сентомаша у опасност да сваки час погине, побеђује славно, одлази у Италију, враћа се кући, долази у Срем на најпосле у Земун. Ту нестаје у заборава, опкољен неизмерној фамилијиној тугом, која га до смрти прати и ову ускорава. Трагичност је често атрибут живота знаменитих људи. (Види „и Главе Истине“ за 1887. год. IV. стр. 276. и сл.)

Димитрије Чобић.

Смрћу *Давида Рајића* 24. јуна 1840. директора срп. националних школа у банатској крајини, наступила је велика празнина. Директори ови, који су своје седиште имали у Панчеву, управљали су срп. школама у српско-банатској регименти (седиште Бела Црква) и немачко-банатској (седиште Панчево) а по простору имали 62 села под собом у којима је било 127 школе (мушке и женске). Његова је власт била дакле велика а просветни утицај на Српство у јужном Банату знатан. Од дотичног директора и његове стране зависило је много.

Иста овака организација срп. нар. школа постојала је и у ермекој петроварад. регименти, у којој је директор своје седиште имао у Митровици. Последњи директор био је ту *Теофан Димитић* (рођ. 1822. у Баваништу у Банату, умро

у Карловцима 5. (18.) фебруара 1912. у 91 години живота). Што су они били директори у Банату, то је дуго година Димић био у сремској крајини.

На место Давида Рајића буде у јесен 1840. именован *Јован Пантелић*, каснији познати директор Ср. Карловачке гимназије, који на том месту остаде до 1853. године. Његовим именовањем за гимназијског директора остаде место директора срп. националних школа у Панчеву опет празно и коцка паде на *Димитрија Чобића*, *учитеља српских школа у — Земуну*.

Димитрије Чобић био је пре тога пуних двадесет година земунски учитељ (од 1833-1853.) и ту уживао велик углед и био вадалско чувен. Био је познат са свог ђеног црквеног певања. Са свих страна Срема долазили су кандидати црквеног појања њему у Земун, да науче појати. Ову вештину понео је Чобић са собом у Панчево и ту основао читаву школу у црквеном певању, које је Давид Рајић на велик степен дигао и развио.

Српско правосл. црквено певање прешло је дотле разне фазе. Први га је преудесио и преимачио карловачко-београдски митрополит *Мојсије Петровић* (умро 1730. у Београду). То је данашње такозвано „Карловачко пјеније“. Мојсије Петровић довео је после свог избора год.

1726. два псалта из св. Горе, који стадоше ери, певце приучавати светогорском црквеном певачу. Тако мало по мало престаде и нестаде старо српско пјеније („Глас Истине“ 1886 бр. 23.) и уђе у обичај ново, које се и данве употребљује. А ово ново *раширише по Угарској* Давид Рајић и Димитрије Чобић, први по Банату, а потоњи по Срему и Банату. И један и други су били по рођењу Сремско-Карловчани, и ту школе и пјеније научили а касније га раширили. Рајић је управо у цркв. пјенију увео многе реформе и дао му донде непознат полет. („Ново Време“ за год. 1900, бр. 51—52. у животу Давида Рајића). Интересантно је, да су и Рајић и Чобић били ванредно добри певачи, колоси од телесне снаге и надалеко чувени гурмани. Први је био одличан тенориста, Чобић одличан баритониста.

Димитрије Чобић рођен је у *Карловцима* 16. јануара 1808. Ту је учио ондашњу гимназију, по том свршио богословију (1828—1830.) За тим је намештен за учитеља у *Ст. Пазови* где је три године провео (1830—1833.) Свршеши богослови, који нису могли парохијско место добити, намештани су онда обично за учитеље. Зашто се Чобић није запозно, није познато. Из Ст. Пазове дошао је, како је већ речено, Чобић у Земун и ту *двадесет година провео*, одакле је

именован за управитеља националних школа у банатској Крајини. У Земуну је Чобић оставио и јбољу усмену и као појац и као учитељ. Није био теоричан педагог, али одличан, практичан. Био је и добар Немац и Латин. Та су му својства без сумње много помогла, да га је генерална команда у Темишвару могла ратном министарству препоручити за место у Панчеву, које је било и важно по положају и тешко по служби.

У Панчеву је Чобић на том месту остао од 1853—1872. када је у мир стављен. У ово доба извађао се рескрипт од 10. августа 1868. и укинута Крајина цела. Срби су организовали своје школе и на темељу уредаба од 1872. увађали нове школске управе, а за остале народности почела угарска влада увађати државну управу и надзор. Тако Чобић постаде непотребан и кад једних и других и државна га управа стави као граничарског чиновника у мир. Народно-црквени сабор у Карловцима даде му 1872. из нар. фондова „приномоћ“ од 600 фор. Тако је могао старе дана у миру провести, до чекав доба од 78 година. После мировања од четрнајест година умро је у Панчеву 29. октобра 1886.

Димитрије Чобић васпитао је у Банату читаве генерације српских учитеља, чак и ру-

мунских. Поред својих званичних директорских дужности, држао је он и нарочиту „препарандију“, у којој је он био и наставник и управитељ и учитељ пјенија. Она је имала своје седиште у Панчеву. Препарандија ова постојала је и под Давидом Рајићем и под Јованом Пантелићем и престала је некако 1870. или 1871. године кад је Крајина укинута. Из ње су гзашли многи врло ваљани учитељи, од којих су неки после курса у Сомбору постали у Срему жупанијски школски надзорници. О феријама држао је Чобић учитељске састанке који су се звали „Норма“ (у Панчеви и Белој Цркви), на којима су расправљана разна питања школска и практично педагошка. Ови су састанци бивали јако посешивани и власти су им ишле званично на руку (колима и дневницама). Норме је ове увео још директор Давид Рајић.

Као директор школа био је Чобић марљив, савестан али и добар и обзиран према учитељству. Јер је од њега зависило свако именовање и променање учитеља, није он на сваку промену стављао строгу педагошку меру, па је било често с обе стране и педагошких неправилности. Али у главноме је његов педагошки рад био провраћен великим успесима, па и *у васпитању учитеља, дизањем народне свести, и ако су ондашње војене власти успехе у овом правцу мање желеле.*

Него ја Чобић имао једну ману која му је често сметала и у педагошком угледу. *Желео је успеха и у српској књижевности*, на ком пољу није имао довољно среће и азо ју је непрестано тражио. Нписао је у овој тежињи ако петнајест којекавних књижица, које су биле скроз слаба књижевна работа. То вреди и за његове пригодне песме. Сви ти књижевни покушаји бацили су неку сенку и на његов педагошки рад, јер се држало, да онако слаб књижевник не може бити јак педагог, што пак није стојило. Чак ни озбиљне критике нису могле на Чобића утицати, да батали књижевност. Без сумње га је заносио велики број предлатника на та његова „*дјелца*“, како је он своје производе називао, да је држао, да публика радо његове умотворе читг. У ствари је пак само ревност његових учитеља у скупању предлатника тај успех учинила. На његову „*Граматику*“ предлатило се на пр. више хиљада њих, што се из штампаног списа предлатника види.

У ондашњем „*Панчевцу*“ ова је књижевна срећа писца подвргавана оштрој скоро увредљивој критици, па изгледа да је најпосле имала и успеха. На њој је имао великог удела панчевачки учитељ *Петра Михајловић*, који је у својој анонимној „*Зраву Духовном*“ Чобића (и Чобић је написао једно дело тог имена) начинио врло смешним. Најпосле са Чобић окануо књига.

Та су његова дела данас са свим заборивљена. Неколико ћемо ипак навести, да се види наслов и предмет који је писца привлачио и уводио у књижевност за коју није био спремљен. До душе има у свакој књижевности, па и у српској, више лоших и незнатних писаца него добрих и дубоких. Писање књига може бити потреба друштва и времена као и писца самог. Али та књижевна ревност нахудила је писцу и на другом пољу које с његовим литерарним нагонима није имало посла. А то је био његов педагошки рад и трудња око увођења одличног пјенија у црквама, где је великих заслуга за оно доба имао.

Чобић је међу осталим писао :

„Домоводство и Радиност или девето дјело моје“. У Земуну И. К. Соупов 1856. Даље је писао :

„Част втора причовједница или осмо морално-поучително дјелце за родитеље и дјецу обоег пола.“ Панчево А. Сибенхар 1855. На даље:

„Књига Зрак духовни или Храм Божи, које је на корист подизања у години 1848. и 1849. духом времена уништена багоспасеамог манастира Златице, сходно деветнајетом стољетвју обдјелао и као десето дјело своје издао Д. Ч. народ. срп. школа банатске крајине директор у Панчеву“. 1862. А. Сибенхар.

Најпосле :

„Еданаесто дјело. Србска Граматика“. У Вел. Бечкереку 1862. П. Плајц.

Сва су ова „дјела и дјелца“ штампана старим правописом. Димитрије Чобић морао се књижевношћу бавити већ од 1840. кад је још 1855. написао „осмо дјелце“. За српску књижевност и ондашње културне прилике наше и карактеристично и научно. *Ђура Даничић* побеђује 1848. у сјајној битци у своме „*Рату за српски језик*“ др. Хаџића и отвара срп. књижевности нове путеве, а још 1862. пише директори срп. школа са дебелим јером — „*Српске граматике*“. Зато отвара Чобић нове путеве (према старом добу) у школи и црквеном појању, и ако за цело време његове царске нов. правпис из школа беше искључен (в. и „*Панчевац*“ за 1886. бр. 25. од 2. новембра).

Колике су књижевне заслуге Чобићеве незнатне и његова литерарна срећа мала, толико је он ипак заслужан као црквен човек и педагог и срп. културне прилике у угарској војеној крајини моћи ће се само у вези са радом његовим у Панчеву просудити.

Никола Зорић.

Могло би се рећи, да је 1860. година у животу Срба у земљама угарске круне обртна тачка. Управо за целу монархију. Њом одлучише или боље рећи враћа се 1849 угушени уставни живот. И Срби оживљују, Истина, српска је војводина у Угарској 15. (27.) децембра 1860. укинута, али то није вољу за новим путевима покварило. Народе у полету задржавају по кад што немилу догађаји али у отварању једном сазрелих идеја ретко.

У овом се добу појављују нови људи и нове тежње. Благочински сабор сазват за дан 21. марта 1861. у Карловцима, не плаче за војводином које управо никад није било. На разним местима улази књижевност у политичан живот. У Врањеву оснива се 1860 добровољно позоришно друштво под управом Јована Кнежевића из Врањева, које у Новембру долази у Нови Сад да представе даје. У том првом друштву били су *Димитрије Ружић* Димитрије Марковић, Ваца Марковић, *Никола Зорић*, Коста Хаџић, Јован и Андрија Путић, Драгиња Поповић (касније Ружићка), Бура Рајковић и жена му Милева. Дана 15. (27.) марта 1861. склани се у Новом Саду одбор под председавањем *С. Брановачког*, који издаје позив за прилагање „за оснивање сталног српског народног позоришта у Новом Саду. Позориште и политика иду једно с другим.

Године 1861. оснива се у истину српско-народно позориште а први управитељ му је *Јован Борбенић*. Многи људи напуштају своје

редовито занимање и иду у позориште. Што су поједини за време митрополита Вићентија Јовановића око 1734. желели, то се сад остварило. Путујуће друштво Јоакима Вујића, које је 1824. давало представе у Земуну, имало је у новом друштву достојног наследника. У новом народном позоришту које је 1860. било само дилетантско, добивају важне улоге *Димитрије Ружић* (умро у Вршцу 4. (21.) децембра 1912.) и *Никола Зорић* о коме ћемо да говоримо. У њих одекочише и други. Народно позориште својим радом дође на глас и *постаде брзо народном институцијом*. Од године 1865. на овамо даље, прима се оно свугди у улареком Српству с одушевљењем и поштовањем. Његове представе стоје на великој висини. *Лазо Телешки* и *Димитрије Ружић* разабее му глас по свима крајевима. Њихова је уметност и вештина јединствена. Хрвати и Словенци се овим српским глумцима диве и од њих уче.

У овом колу великих вештака, *није био први Никола Зорић*. Али је заузимао ипак одлично место. Из чудне прошлости своје знао се брзо у новик приликама наћи. Од ћурчинског и трговачког момка, постаје он приказивач најгосподскијих улога, не видевши ни буди који двор, не дошав у додир ни са дворјанима, ни с великим друштвом, *којег је улоге он савршеном мајсторијом на позорници одигравао и приказивао*.

Никола Зорић родио се на име 1829, у Турском Бечеју као син једног воденичара, где је основне школе свршио. У оскудици буди каквог образовања. био је прво ћурчински шегрт,

на трговачки момак у Новом Саду а затим у свом родном месту мали трговац. Ту га узеше у војнике и увретише у кавалерију као хусара. Зорић је био у својим млађим годинама висок и као трска прав човек. У овом војничком делу његова живота нађе га талијанска војна од 1859. године и рат Аустрије с Наполеоном III. У битци код Солферина 24. јуна 1859. био је као аустријски хусарски наредник од једног француског кирасира сабљом у леђа рањен и усечен (по казивању његова познаника г. Саве Пушића из Земуна).

После свршеног рата врати се Зорић у завичај и ту га залече покрет који с његовом трговином и занатом никакве везе није имао. Изгледа да је талијанска војна на њега имала образујућег утицаја, да је онде свој видик раширио, и можда у Италији позоришта видео. Јер тамањ се из Италије вратио, ступи он у познато друштво Јована Кисежевића из Врањева и дође с истим новембра 1850. у Нови Сад. Од тог доба на све до умрвљења свог и пресељења у Земун 1883 није позоришта напуштао, *остав ми двадесет и три године веран.*

У Земун се Зорић доселио после удаје његово кћери Љубице, која се ту 1883. удала за шнедитера Кузмана Дабишића. С њиме је дошла и његова сунруга *Наталија*, која је свог мужа много година преживела и ту 1907. умрла. Из брака његове кћери Љубице са Кузманом Дабишићем рођено је више деце: *Андрија* (рођ. 1887.), *Десанка* (рођ. 1885.) и *Наталија* (рођ. 1890.) Потоње две живе у Београду. Брат Николе Зорића *Стеван Зорић* живео је у Београду као

дворски берберин и ту 1912. умро. Био је млађи од Николе. *Сам Никола Зорић умро је у Земуну 1. јануара и. ст. 1894. постигавши 66 година живота.*

Као глумац Никола Зорић није био на првом месту. Већ саме његове улоге то нису допуштале. Он је играо улоге краљева, дворских саветника, старца, свекрова, француских племића итд. Из српске историје био је он често цар Лазар. *Све те улоге искључују страст, не дозвољавају дубоке емоције и откривање дубина човечије душе.* Оне су, тако рећи, конвенционалне и улазе у драму или комедију обично као додатак или на периферији целе радње, која је предметом приказа. Ретко је када његова улога била главна у комаду или да се око ње цела ствар окретала. У правиту је она била конзервативна у радњи и занлету и ретко се када дизала до страсти и екстазе, која је и иначе његовим личним својствима уске границе повукла.

Зорић зато није могао нигде сјајне улоге добивјати, *које су вршили Ружић и Телечки* и зато је његов положај у одличном колу ондашњег српског глумства био само другог реда. Али је зато при свем том био глумац скоро првог реда, *баш у оним улогама,* које су му с обзиром на његов темперамент и на његова остала лична својства приличиле. Француски славни комичар *Коклен старији* (Coquelin, умро у Паризу 28. јануара 1909.) у свом делу о глумству (*l'art et le comédien*) захтева од глумца да ништа не осећа. „Глумац не сме своју улогу да осећа“ вели он „и не сме се с јунаком идентификовати кога представља. То нити му је зада-

Ња нити то сме бити. Његова вештина мора бити у томе да вештачки прикаже и особу коју игра и осећање њено. Драматичар пише Макбета и Тартифу и остаје при свем том овет поштен чо ек. Он није идентичан са својим јунацима. Песник има речи, сликар боју и платно, вајар мрамор и глумац себе самог. Његова вештина мора се у томе састојати, да вешто првкаже осећаје јунака, али да сам ништа не осећа. Ко више ради није уметник . . ."

По овим принципима ако су неправни, могла би се просудити вештана сваког знаменитог глумца личним додиром само. Из паркета и ложа се то не може видети. А приближно би се могло казати за Зорића. Он је био у приватном додиру и у улогама ладаи и одмерен. Без сумње да му први када је улогама био нису падали. Можда се тиме приближио оним идеалима и ако није био велик представљач, којима Коклен онаке лекције чита.

У Земуну је за свог бављења (1883—1894.) Зорић жив. о повучено. Ко га је овде на улици или у кући његова зета Кузмана Дабишића видео, не би рекао, да је и то један од оних из знамените политичне и културне епохе срп. народног живота у Угарској, која је почела 1861. и окончала око 1890. Ипак га је његов некадањи занат привлачио да се умеша у коло мањих људи. Кроз свих једанајст година у Земуну био је ту редитељ *„Српског додровалног позоришног земунског друштва“*. Он га је знатно дигао и многа је представа испала на опште задовољство. Ту су му били његови ученици Сава Пушић данашњи подуправитељ земунске

штедњовице и Стеван Крецул, земунски трговац, десна рука и Зорић је често кавалеријском стро-гошћу назвао да свака представа „по пропису“ испадне. Његовом смрћу и Ружићевом, изчезла је ова позоришна генерација. На њено је ме-сто дошла друга, новија, можда и модернија. Њој је утрла путеве она старија, којој је и Зорић припадао. За Зорића се приповеда, да је 1848. дунао у свом месту у добри и позивао људе да се дижу. Једанајест година касније, се-ди у битци код Солферина на коњу и јуриша на француске топове и кирасире. Десет година иза тога представља на сри. позорницама српску прошлост. Као човек од 54 године долази у Земун да се после бурне прошлости одмори. Заиста интересантан живот.

Константин Петровић и Светозар Јовановић.

Догађајима 1866. заљубљани су темељи старог господства или како се каже „режима“ и нова се ера приближавала, и то у целој монархији. Војеној граници и њеном саставу били су дани избројани. У градовима почеше нестајати небирани, војнички градоначелници а на њихово место ступише грађански, бирани. Последњи је војнички градоначелник био *Мајор Вах*, који је на врху града стојао од 1866. па до конца 1871. У децембру 1871. изабран је *Константин Петровић* и он је своју службу наступио 1. јануара 1872. Тога дана

предао му је мајор Бах целу варошку управу. Од год. 1787. био је то први пут, да су грађани свога поглавицу опет бирали из своје средине у место странаца, који су само шиљани, не познавајући ни приликѧ, ни место, ни људе, ни народ.

Константин Петровић, назван и *Коча*. био је тако ређа први уставни градоначелник Земунски, ма да устава у тои тобу још није било. У Загребу је било *степдиљ две владе*: једна цивилна и једна милитарна. Под милитарну спадао је Земун. Уставно доба наступило је пак тек у марту 1883. кад је први земунски заступник у хрватски сабор одаслан. То је био барон Јован Живковић. Али се избор Коче Петровића ипак славио као ново грађанско доба у Земуну и част је била велика бити *земунским челником*.

Ново варошко представништво знало се у својој улози нађи. У истом су били међу осталима Глигорије Хариш, Живко Лончаревић, Светозар Јовановић, Панта Барјактаровић, Матија Ивић, Јаков Миланковнћ, Димитрије Орељ, Петар Петровић, Стеван П. Марковић и други опробани људи јавног живота. Од ових су двојица касније градоначелници постали а један један је биран а није потврђен. Коча је водио своје послове ревностно, и у седницама заступства држао зашт. Под њиме је обављена и рестаурација аутономног чиновништва и *изабран први варошки велики капетан*. У овом добу био је варошки капетан велика власт. Он је био непосредно подчињен градоначелнику и имао целу полицијску власт

у рукама, али је могао постати и јачи од градоначелника и бити над њим. Коча је пак увек настојао да се мимо њега ништа не чини и са владом подржавао сам везе. Да богме да су се по кад што догађале и неправилности. Тако је н. пр. Коча наредио да се један неподесан варошки представник у затвор без икаквог преслушања стави, једино зато што нешто није хтео послушати. То су били заостатци из доба милитарне управе. Сад то више није ишло.

Касније и до краја његове управе текло је све у реду. Константин Петровић био је човек углађених манира; великог образовања али доста слабог здравља. Зато му се није седело на столици варошког челника. У децембру 1874. даде оставку, коју мотивиса слабим својим здрављем. Варошко заступство уважи је у седници од 27. децембра и изабере у истој за градоначелника *Светозара Јовановића*, који избор прими. Коча буде пак с орденом *Фрање Јосифа* одликован. Прелаз из војене управе у грађанеку текао је мирно а Коча је много томе допринео да је ново стање наступило без икакве трзавице, као што те код прелаза из једног саставаа у други често бива.

Од тог доба па све до своје смрти 26. децембра 1890. живео је Коча Петровић као приватан човек, баваћи се већином науком и филозофским штудијама²². Нарочито је познавао добро стару грчку философију *Сократа*, *Платона* и *Аристотела*. Говорио је немачки и новогрчки а ово знање му је олакшало да је

читао старе грчке pisane. Осим ових предмета бавио се он и хемијом, физиком и Дарвин не само да му је био познат, него је и главна његова дела проучио. Коча Петровић био је универзално образован човек. Да богме да је и много што шта криво тумачио, али у главnome био је он човек великих штудија, могло би се рећи философ.

Око године 1884—1885. бацио се Петровић на читање богословских дисциплина и одао се не ом богословском мистицизму. Долазио је на идеје чудновате и говорио често о хришћенској љубави и једнакости међу људима. Волео је евангелиста Јована. У овом немотивисаном заносу за неразрешеним проблемима у васелени, заборавио је са свим на друштвене обзире *и оженио се некако 1886. са својом куварницом*. Једну годину иза тога *стаде се тужити на православије, које не могаше његове земалске и небесне тежње задовољити и пређе — у католичку веру*. То га је у прво време задовољило и умирило, али и ту је тражио што ни једна црква одмах не може дати: небесне благодати за живота на земљи. И сад се на ново почео задубљивати у друге проблеме.

То је био најчуднији одсек његовог живота. Незадовољство са својом првом вером, процеп са другом. У Земуну су држала, да је Коча Петровић на прагу душевне кризе. Али писац ових редова, који је целе 1885. с њиме у „Хотелу код Анђела“ ручавао а касније се с њиме кад и кад налазио, то није могао потврдити. Коча се задубљивањем у разне дог-

матичне и црквене проблеме само отуђио од обичних брига и потреба. Он се често питао зашто људи не постизавају овде на земљи оно савршенство, које им се касније обећава. Најпосле је сумњао и у науку и у све ствари за које је држао да су постиживе а у истину нису и предао се међутим чуђању васионе и веровању. Последњи дани његова живота, показали су симптоме релијозног неког растројства, које у истину није знак душевног здравља...

Ограничен последње време само на собу и друштво своје супруге — куварице, умро је од савременика заборављен, како већ рекосмо 26. децембра 1890. седамдесет година стар. Рођен је у Земуну 1820. Отац му је био угледан и имућан трговац Атанасије Петровић, који је 1792. рођен, а овде велику житну трговину водио. Мати му се звала Марија, која је 1805. год. рођена а 1869 умрла Атанасије Петровић умро је пак 1858. године.

Не знамо извесно али се зна, да је Коча Петровић био неко време у Бечу и онде школе слушао. Отуд перфектно знање српског, немачког и новогрчког језика. Без сумње да је онде ударио темељ каснијим својим штудијама. Његове званичне релације влади, биле су штилистично одличне, изрази бирани, језик немачки савршин.

Од сасвим другог кова био је његов следбеник на месту земунског градоначелника, *Светозар Јовановић*, који је у Земуну 1832. од оца *Луке Јовановића* рођен. Лука је имао више деце од којих је један данашњи коњички генерал у миру *Ђока Јовановић* (рођ. 1844.) Светозар

је свршио више школа у Земуну, био затим у Бечу а по повратку у Земун одао се трговини. Када уставније доба 1. јануара 1872. у хрватско-славонској крајини наступи, Суда Јовановић у општинско заступство биран а по одетуну Коче Петровића у децембру 1874 за градоначелника изабран. Као такав водио је 2. маја 1875. депутацију пред цара у Фијуму, о којој је било опширнијег говора у животопису Јакова Миланковића.

Светозар Јовановић службовао је само кратко време у Земуну. У добу његовог службовања збивали су се важнији догађаји на Балкану. У лето 1875. букнуо је устанак у Херцеговини на Турке а у пролеће 1876. огласила је Србија рат Турској. У непосредној близини зараћене земље, осећао се дах рата и у Земуну. Добровољци из Русије и са других страна пролазили су кроз Земун, ту се задржавали и преко Земуну из Србије враћали натраг.

То је нашој спољној политици дало повода да на југу монархије уведе мере опрезности и да догађајима у Земуну обрати већу пажњу. Светозар Јовановић имао је тежак полемик. Код њега је национална свест била јаче развијена него код његова предника Коче Петровића. Цело је грађанство симпатисало са догађајима на Балкану и пратило их јаче него обично. У то доба излазио је у Земуну политичан лист „Граничар“ кога је уређивао знаменити *Јован Павловић*. Павловић је пратио догађаје и у свом листу доносио извештаје који су на све стране жељно читани. А онда његови уводни чланци.

Локалне власти добише налог да Балкан

што већма пресеку од оностраних покрајина. Полиција, којој је шеф био градоначелник, предузе мере, да код Срба угуши симпатије а да трговину са Балканом сведе на најмању меру. Али све то било је лакше наредити него извести. Градоначелник Светозар Јовановић био је сам уз струју, коју је званично имао сузбијати.

Тада изађоше новинске вести, да Светозар Јовановић не чини своју дужност и да пограничне мере нису доста оштре ни озбиљне итд. Светозар Јовановић одговори брзојавно дотичним листовима и демантова службено занемарење али не затаји народне осећаје према оној ратној страни која је њему била ближе, што му у Загребу замерише.

Неколико дана иза тога сазове Јовановић састанак варошког заступства и даде у седници сазваној на дан 23. јуна 1876. оставку своју. Сви су били изненађени и нико није могао ствар растумачити. Чак и најближа његова околина. Приповедало се, да је кр. комесар Били добио шифровану депешу од генералне команда из Загреба, да Јовановића позове да демисиу даде. Онај деманти Јовановићев запажен је здраво. Јовановић је више казao него што је требао. Наравно да се званичној жељи одмах одазвao и одступио, али заступник и даље остао. Био је на челу управе само годину и по.

Од тада нестаје Јовановић са позорице. Последње године свог живота провео је у Београду где је некако у пролеће 1892. умро

Стеван Марковић.

После одетуна градоначелника Светозара Јовановића, изабран је, како је у животопису Јакова Миланковића забележено, овај потоњи у седници 30. јуна 1876. Али тај избор никад није био потврђен. Миланковић је код владе у Загребу важно као проноспрана српска особа, којој се с обзиром на ондашње догађаје на Балкану, управа града Земуна није могла поверити. У ратним или бар узнемиреним временима, сваки је подозрив, који ма и у самој сумњи стоји, да је уз ову струју, коју дотична држава сузбија. А у Аустро-Угарској је била политика ондашња против догађаја на Балкану и жедела интегритет Турске. Јаков Миланковић је пак осећао као Србин и то га је чинило негодним за место градоначелника. Немац би био много згоднији, али за оваког није било изгледа. Зато се наредило, да се избор градоначелника не обавља, да комесар води послове и да *подградоначелник који никакве егзекутивне власти није имао, председава варошком заступству.* Овај је био Немац случајно.

Тако је трајало од 30. јуна 1876. па до децембра 1877. Послови варошки текли су тек за нужду, комесар је био шеф варошке егзекutive а чиновништво било је више његово него општинско. На Балкану се водила крвава борба.

Рат између Русије и Турске био је у пуном јеку. Русији се прикључише Румунска и Србија. Али ови догађаји није се нас толико тичали. Уређено је било све да не трнимо штету.

Тако се овда у Загребу одлучише, да дозволе избор варошке поглавице. Земун је био тако важна тачка, да је чак и особа његове поглавице била предметом високе нације званичне. Најпосле после чекања од године и по дозволио се избор градоначелника и за избор одреди дан 24. децембра 1877. при коме буде *Cresan Марковић* изабран.

Стеван Марковић био је шитом и разборит човек, имућан газда, угледан у грађанству и као солидан трговац познат. За политику и во-дузећа изван рејона своје власти, није био способан. Искуство Светозара Јовановића било је мерило за њега. А као заступник још из ере Коче Петровића имао је искуства у варошким стварима.

Против оваког градоначелника нико није могао приговорити. И његов је избор одмах потврђен. Марковић заузео своје место на коме до 24. јуна 1884. остаде. Того дана даде оставку. Побољевао је дуже времена и то је био повод његовог одступа.

Његово доба могло би се назвати *добом мирнога рада и развоја*. Окупација Босне и Хер-

цеговине која је услед берлинског конгреса у августу 1878. изведена, није утицала на рад и послове у Земуну, и Марковић је могао мирно приступити пословима, који су нестајњем војног и граничарског састава на дневни ред дошли. Године 1878. приступило се заузимањем градеке општине градњи величанствене зграде реалке (данашње реалне гимназије и трговачке школе) која је 1879. отворена. Испред школе подигнут је *први парк у Земуну*, који је 1886. добио данашњи вид. Осим тога преустројена је варошка болница и учињени кораци да се оно велико земљиште, које се јужно од Земуна на до Саве шири (око 700 јутара) вароши натраг поврати. То је земљиште некад било варошко али је самовољом војничке управе било у грађевини унето на име крајишког ерара. Сад су учињени разни кораци да се поврати и Марковић је ради ове ствари више пута у Загреб морао путовати.

То је исто било и са земљом на коме је данас варошки перивој. За време његово почела је и *гредња железнице Будапешта-Земун-Београд, моста на Сави и железничке станице*. У мају 1875. путовала је у овој ствари нарочита депутација цару у Фијуму а у тој депутацији био је и Стеван Марковић. Сада, не само да је та железница доготовљена него и отворена. За

Земун је то био епохалан догађај, што се одавно желело у грађанству, то је сад испуњено. Пут у Цариград и на исток био је отворен, Уопште је Земун постао варош истом у овом добу. Дубок шанац који је варош са југа ова сивао и био легло нечистоће и смрдљиве воде, која је варошки зрак кужила, у овом је добу зарођен. На њему је данас јужни део варошког парка, такозвана „јужна променада“. За чудо, војничка управа, која је у *Земуну сто двадесет година трајала*, није оставила ни једне трајне институције, нити ништа учинила, да грађанству у месту оследи живот и његово здравље поправи. Сад су на место генерала дошли трговци, који су почели прве удобности увађати и трговину дизати. Времена се комуникацијом и њеним путевима мењају, преко ових прелази култура из једне земље у другу. Док је Земун био затворен, био је полутурска варош, од 1883. добио је он први пут полета и почео улазити у ред градова и добивати права, која дотле ни једној генерацији не беху позната. Да богме, много је од тог донело и само време са собом, али најпосле људи ускоравају време и чине да брже долази него што му је рок и трајање по природи. То је време развоја. За успешно своје деловање одликован је градоначалник Стеван Марковић 1881. орденом Франца Јосифа I.

За карактеристiku његове управе није сувишно споменути, да је Марковић увео у варошкој економји највећу штедњу. Земун који данас има преко милиона дука, за његово време није имао ни филдара а кад је одступно оставио је знатну суму готовине у варошкој благајни.

Стеван Марковић рођен је 10. августа 1829. од оца Петра Марковића из Руме. Петар се доселио 1806. из Руме у Земун и ту 1818. за грађанина примљен. У то доба узео је кућу у данашњој Таурунској улици и ту одпочео абацијски занат, који је добро знао. Стеван Марковић учио је основне школе и „обершул“ у Земуну а затим 1853. отворио кожарску радњу, поставши од ње имућним човеком. Године 1868. оженио се Стеван Марковић са *Катарином Марковић* из Вуковара у коме је браку седморо деце рођено. Од ове деце најстарији је др. *Петар Марковић* садањи градоначалник *земунски*. Најстарија кћи Зорка удата је за др. Војислава Суботића у Београду, друга, Јелка, (данас удовица) била је удата за кр. јавног бележника у Руми, др. Јована Шевића, трећа Вера, удата је за др. Глигора Авакумовића адвоката у Земуну, четврта Марта, удата је за домбранског капетана Бошка Звекића. Две најмлађе су још неудате.

После свога одступа 24. јуна 1884. повукао се Стеван Марковић са свим са јавног попришта и живео је као приватан човек одходака свога имања које је било знатно. У јавност није више излазио. На његово место изабран је *Панајот Морфи исте године када је он одступио*. Умро је 9. априла 1895. дочекав доба од шестдесет и шест година. Његов главни саветник, Матија Ивић, варошки правозаступник умро је био већ 8. Августа 1886.

Ера Стевана Марковића означаје почетак новог доба за Земун. Никакве трзавице, зађевице или кризе не изђише у овом добу у животу политичне оцшгине. Стеван Марковић био је човек конзервативних начела, противник експеримента и пријатељ мирног рада у заступству. При свем томе збиле су се сутицајем многих прилика разне промене, који су живот у Земуу, рад грађана, трговину и промет из основа преиначиле. Већ сама изградња жељезнице везала је Земун са целим светом, што дотле није било.

Сава Давидовац.

У јесен 1884. године доселио се у Земун један висок, крунав и херкулески грађан човек. Тражио је згодан стан за себе, супругу и кћер, а јер није могао стан како је желео наћи, узео је готову кућу у улици „*Дванајест Апостола*“, данашњој „Гундулићевеј улици“ и постао тако одмах и поседник у Земуну. У Земуну се тада говорило, да се међу грађанима наставио један царски пуковник и да ту жели стадно остати:

Човек овај био је царски обрштар *Сава Давидовац*. Године. 1885. познавао га је цео град. Кад је носио војничку униформу, упадао је у очи са своје величине и свога војничког држања, а кад се бацио у цивилно одело, чудили су се људи зашто не носи војничко руво. Ловачки пас га је пратио узастопце. Он је био знак, да и пуковник није далеко. Па онда гласан разговор и застајање често да се с мимопролазећима разговори и поздрави.

Сава Давидовац ја био у истину редак човек. Храбар војник и неустрашим у битци, учен и познавалац светске књижевности, добар син свога народа, искрен пријатељ, ваљан отац, лично мио и симпатичан, ловац, занатлија и уметник. У доколици бавио се столарским послом и имао све справе словарске. Знао је и Габелсбергерову стенографију. Познавао је и многе савременике, волео је Вука Стефановића-Караџића-био друг песничка Прерадовића и дописивао са владиком *Штресмајером* и историком *Шларијом Руварцем*. Читава дописка с једним и другим налази се данас у народној библиотеци у

Београду. Патријарх Герман Анђелић ценно је својства Савина и питао по кад што и за савет а патријарх Ђорђе Бранковић призивао га на ручак и разговор.

За време талијанског рата 1859. био је у гарнизону у Поли, а 1866. био подпуковник и у битци код *Кенигреца*. Када зановедник његове регименте обеле прсузе Сава Давидовац команду исте и поведе је кроз кишу од ђулади напред. И када коњ под њим паде и пушчано му таче мишину проби, узјаха Сава Давидовац другог коња и зановеди јуриш на непријатеља.

Такав је био и као војник у Италији 1848. У битци код Онтањана (19. априла 1848.) одликовао се Давидовац неопишаном храброшћу и добио велику сребрну медаљу за храброст. Тешко рањен дође кући, али се 1849. пријави војводи Шушљикцу, који га у Срем пошађе. У биткама код Варадина и Карловаца, показао је да се ничег не боји. Дана 24. априла 1849. постаде капетаном, *не бивши више од двадесет и три године стар.*

Пошто се бува утиша, буде намештен за капетана у Пазаришту у Лици, касније у Брлогу, Немцима, Ванковцима, Сурчину у Срему и другим местима. Године 1864. постаде мајором у Петрињи а те године изабран за српски народни сабор у Карловцима. Онда се сабор овај састојао из 25 свештеничких заступника, 25 војничких и 25 из грађанског реда. Сава је био заступник из војничког реда. *Сабору је председавао командујући генерал у Загребу барон Јосиф Филиповић.*

Разуме се да су делегати из војничког ста-

лежа морали слушати као војници шта председник жели или боље — заповеда. На овом сабору предложио је Давидовац, да се велико имање *Сириг* (2000 јутара) одузме бачком владици и из доходака истог уделис дотација епископа а сваком даде једнака плата од 12,000 флоринг. Тај је предлог примљен на је и данас још подлога епископске дотације у Карловачкој митрополији. У главноме слушао је Давидовац „команду“, али је било момената када је радио по својој вољи и прстив наредбе командујућег — саборског председника. Када једном генерал Филиповић изда наредбу како ће војнички заступници гласати, изјави Сава Давидовац да он тако неће гласати и да му је *неродавно оно само, што он држи да је срп. цркви корисно и добро*. И тако су радили он, његов брат од стрица Исак Давидовац, подпуковник Чудић и капетан Кнежевић. Гласали су наиме са народњацима, које је Милетић предводио.

Генерал Филиповић је ову „непокорност“ с места министру војном у Бечу јавио. Али се није смело за момент ништа јавно чинити. Сава Давидовац и другови доказиваху председнику да он као *католик* не може њима *православнима* заповедати у верским стварима. Најпосле они ту нису солдати, него неродни заступници у униформи. Филиповић је у себи беснис а у Бечу предложио казну. Када се после избора патријарха *Самујила Маширевића*, сабор 15. јула 1865. разиђе, дођоше у своје гарнизоне и на родни посланици. *Али их овде затече неугодно изменађење*. Сва четири десидента растурена беху на четири стране света. Сава Давидовац буде

из Петриње премештен 12. пешад. пуковнији у *Олмиц*, подпуковник Чудић у *Терезијенштадт*, капетан Кнежевић *Тријент* у Тиролску а Иса Давидовац у *Мангу* у Италију. — То је била одмазда што су гласали са опозицијом и народњацима. Да богме да је ваки морао с места на своје ново одређење ићи.

После овог догађаја и војне 1866. остаде Давидовац до 1869. у Кенигсбру, а затим буде премештен у *Осек* где буде до 1873. Одатле дође у *Велики Бечкерек* где 1875. постане пуковником регимента Роберт херцег од Парме бр. 24. Године 1878. буде у Босну премештен где је при окупацији исте учествовао. У битци код Брчке изгуби његова регимента близу 100 момака. После окупације дође у Београд а 1879. Загреб, одакле га преместише у Беч. Ту ступи 1883. у мир и пресели се у Нови Сад, одакле 1884. у јесен дође у Земун. *Ту је после бављења од осамнајест година умро* 24. јануара (6. фебруара) 1903. дочекавши старост од 77 година.

Иначе је рођен Сава Давидовац 6. маја 1826. у Тителу од оца Михајла и матере Руже Милинковић. Отац му је био капетан који је 1815. био на Рајни и у Лијону. Војничке је школе Давидовац учио у Тителу, а касније био премештен код премеравања крајинских шума у Срему као кадет. Ту га нађе година 1848. Године 1852. оженио се Давидовац са Емилијом из Миланковић из истоимене знамените властелинске породице из Жабара код Лугоша, из кога се брака родише многобројна деца, која сва осим кћери Софије у младости умреше. Емилија Милаковић-Давидовац преживела је свог мужа

скоро девет година и у Земуну умрла 27 јуна 1911. (по нов.)

Сава Давидовац био је универзално образован човек. Велико знање које је прикупио, стекао је он као аутодидакт, трудом и радом *кроз педесет година*. Његово познавање разних европских књижевности било је тако рећи загопето. Ни једно књижевно поље није му било страни. Он је знао грчку књижевност почињући од *Омира па до битке односно пропасти на Хејронеји*. Он је познавао римску књижевност почињући од *Ливија Андроника па до Амијана Марцелина*. Њему није била сграна талијанска средњевековна књижевност и Данте, Макијавел и Торквато Тасо били су у његовој библиотеци. *О новијој српској књижевности да и не говоримо*. Чак је имао и мемоарне главније француске пице: као Буријена, Меведала, Мадаму Стаел, Реамије и др. — Немачки философи Кант, Шопенхауер, Хегел итд. били су његова обична лектира. Његова библиотека скривала је многа дела и ствари, које су само високоученом човеку биле познате и које је могао познавати једино човек највећег књижевног укуса, скупљач, набављач и њушгало најсавршенијег укуса. Његова библиотека поклоњена је по његовој изричној и последњој вољи „Матици Српској“ у Новом Саду и тамо се чува у варочитим орманима и посебној соби под насловом „Библиотека ц. кр. пуковника Саве Давидовца“. Ко ју је по каталогу поближе разгледао, мора признати да у њој има све што је најбоље и најређе, и да ништа код њега није изостало, што је велико и значајно у књижевностима појединих културних

народа Евроне. Он је читао Плутарха пре подне а после подне Гибона, данас Рамајану и Махабарату а сутра у „Летописима“ и „Гласницима“ тражио ову или ону важну расправу.

Уз то је имао и голему војничку библиотеку, као мало који официр на немачком језику. После смрти његове послата је она на поклон његовој регменти „Херцог од Парме“ која се онда у Галицији налазила, у више сандука, и команда ове била је ванредно изненађена и обрадована, видећи како је славног пуковника регимента некада на челу имала.

Давидовац је био човек ретких војничких, грађанских и друштвених врлина. Имао је да богме и нешто мана. Али и Плутарх тврди, да његови јунаци нити су са свим савршени људи нити да савршени еведу бити. Има нека на најлепшим карактерима и вразине у најлепшим животописима и животима људи.

Крај првог дела.

